

Я. Володарець-Урбанович, О. Дерев'янка

ПРО ТРАПЕЦІЄПОДІБНУ ПІДВІСКУ ІЗ ПОСЕЛЕННЯ ПРАЗЬКОЇ КУЛЬТУРИ ХРІННИКИ 8

У статті йдеться про знахідку трапецієподібної підвіски із житла празької культури із поселення Хрінники 8, уроч. За Лісом. Розглядається коло аналогій даної прикраси. Зокрема, вироби із такою системою орнаменталізації набули широкого поширення у старожитностях кола східноєвропейських варварських виїмчастих емалей. Однак, відомі певні варіації прикрас із такими орнаментальними мотивами й в часи раннього середньовіччя.

Ключові слова: празька культура, раннє середньовіччя, трапецієподібна підвіска, циркульний орнамент.

Вступ. Пам'ятка Хрінники 8, уроч. За Лісом відкрита Д. Козаком у 2005 р. під час проведення обстежень берегів Хрінницького водосховища. Поселення розташоване між сс. Товпизин і Хрінники (нині Дубенський р-н, Рівненської обл.), на околицях Грабівецького лісового масиву, на правому березі р. Стир. Пам'ятка займає пагорб, який з півночі омивається водоймищем, з півдня переходить у поле, що межує з дорогою від с. Товпизин до с. Хрінники. Із заходу і сходу пагорб оточений ярами, утвореними колись існуючими джерелами.

В одній із розвідувальних траншей виявлено житло квадратних обрисів у плані, орієнтоване кутами за сторонами світу. Стіни вертикальні, рівні, долівка глиняна, дуже міцно утрамбована. В центральній частині залишилася патина зеленуватого кольору. Розміри житла становили 3,4 × 3,6 м, висота земляних стін 0,6 м від рівня долівки (рис. 1).

У південному та південно-східному кутах збереглися стовпові ямки: діаметр 0,19—0,22 м, глибина 0,1—0,12 м від рівня долівки. Ще одна

© Я. ВОЛОДАРЕЦЬ-УРБАНОВИЧ, О. ДЕРЕВ'ЯНКО

This is an Open Access article under the CC BY-NC-ND 4.0 license
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.uk>

яма, розміщена посередині південно-східної стіни, в 0,5 м від неї. Вона має круглу у плані форму, діаметром 0,45 м, вертикальні стіни та плоске дно. Глибина ями 0,2 м від рівня долівки.

У північному куті розміщувалася глинобитна піч. Вона мала підковоподібну форму, розмірами 0,8 × 1,2 м і побудована на рівні долівки. Стіни глиняні, товщиною 0,26—0,3 м. Збереглась піч на висоту 0,25 м від рівня долівки. Черинь глиняний, підковоподібної форми, розмірами 0,6 × 0,6 м і товщиною 5—7 см. Черинь розміщено у невеликому заглибленні, яке було залито вогнетривкою глиною і добре випалено. Ширина устя печі 0,63 м.

Заповнення котловану житла складав сірий гумус із значними вкрапленнями шматочків печини, вугілля та уламків кераміки. У житлі виявлено велику кількість фрагментів від ліпних горщиків, кістки тварин, фрагмент залізного ножа та глиняні хлібці (рис. 2, 3).

На особливу увагу заслуговує трапецієподібна підвіска виявлена на рівні долівки (рис. 3: 9). Має довжину 5,5 см, ширину основи — 4 см, ширину верхньої частини — 1 см. У верхній частині розміщений отвір для підвішування. На краях ширшої (нижньої) частини було зроблено ще три отвори, в які, очевидно, продівалися дротяні кільця для підвішування інших підвісок. Центральний із них був явно пророблений вже після нанесення орнаменту, оскільки він перерізає центральну нижню орнаментальну композицію. Поверхня підвіски прикрашена сімома відтиснутими кругами із крапкою по центру, що були розміщені в чотири ряди, виготовлені методом зворотного карбування. Два верхніх розташовані один над одним; в третьому ряду є два кружальця, в четвертому — три.

Д. Козак (2008) датував дане житло за керамічним комплексом в межах першої половини

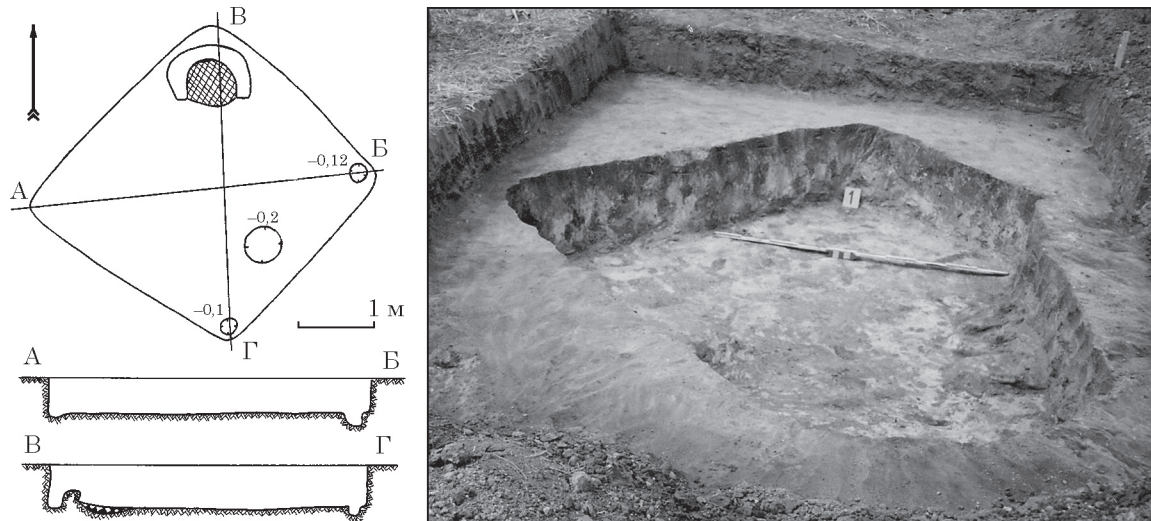

Рис. 1. Хрінники 8, уроч. За Лісом, житло 1: план і фото

Fig. 1. Khrinnyky 8, Za Lisom tract, dwelling 1: plan and photograph

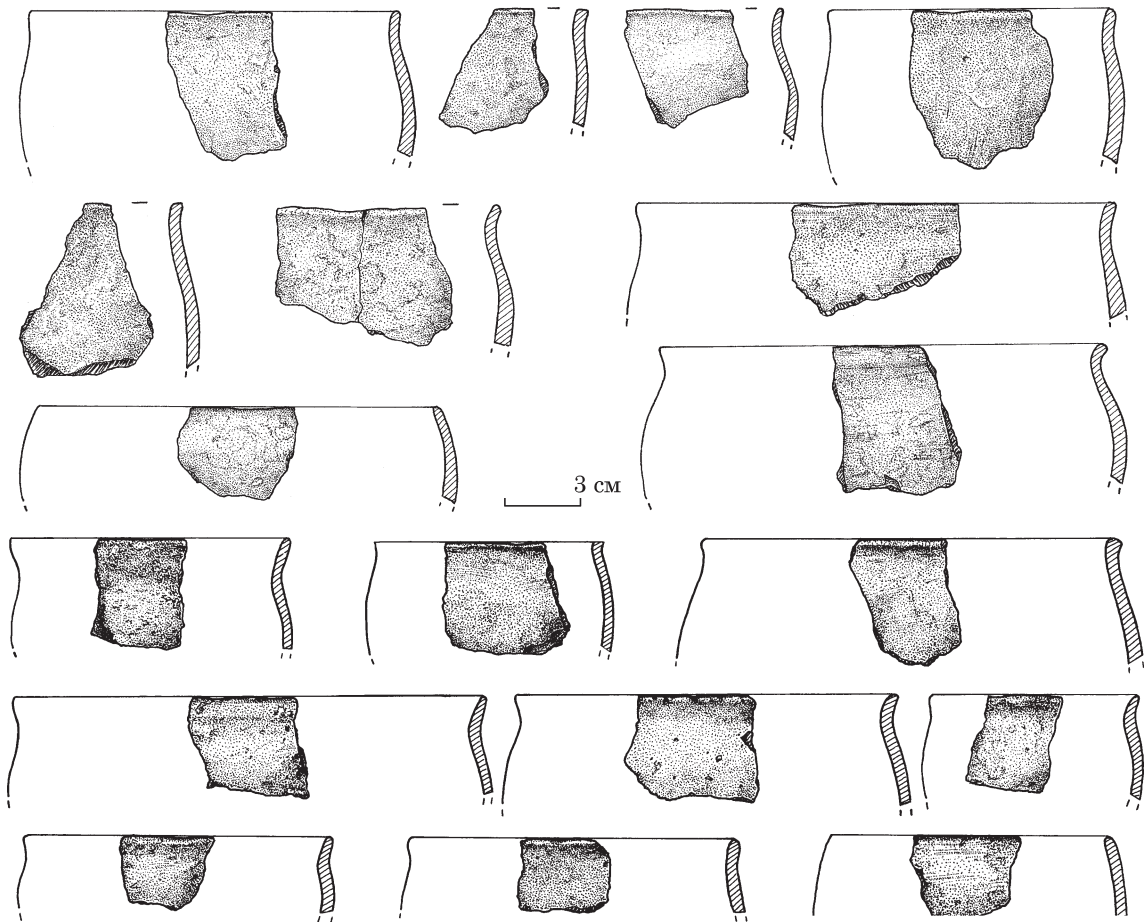

Рис. 2. Хрінники 8, уроч. За Лісом: кераміка з житла 1

Fig. 2. Khrinnyky 8, Za Lisom tract: pottery from dwelling 1

VI ст. Знахідки передані до Рівненського обласного краєзнавчого музею, а підвіска виставлена в експозиції закладу.

Типологічне та хронологічне визначення. Головна проблема полягає в тому, що трапецієподібні підвіски досить поширені серед старожитностей I тис. н. е. Водночас, бракує ти-

пологічних розробок (і як наслідок, каталогів) цих виробів. Фактично ці знахідки розглядалися лише у чотирьох роботах. Три з них присвячені прикрасам кола східноєвропейських варварських виїмчастих емалей: монографії Г. Корзухіної, де вони представлені у загальних рисах (Корзухина 1978, с. 44—45), дисер-

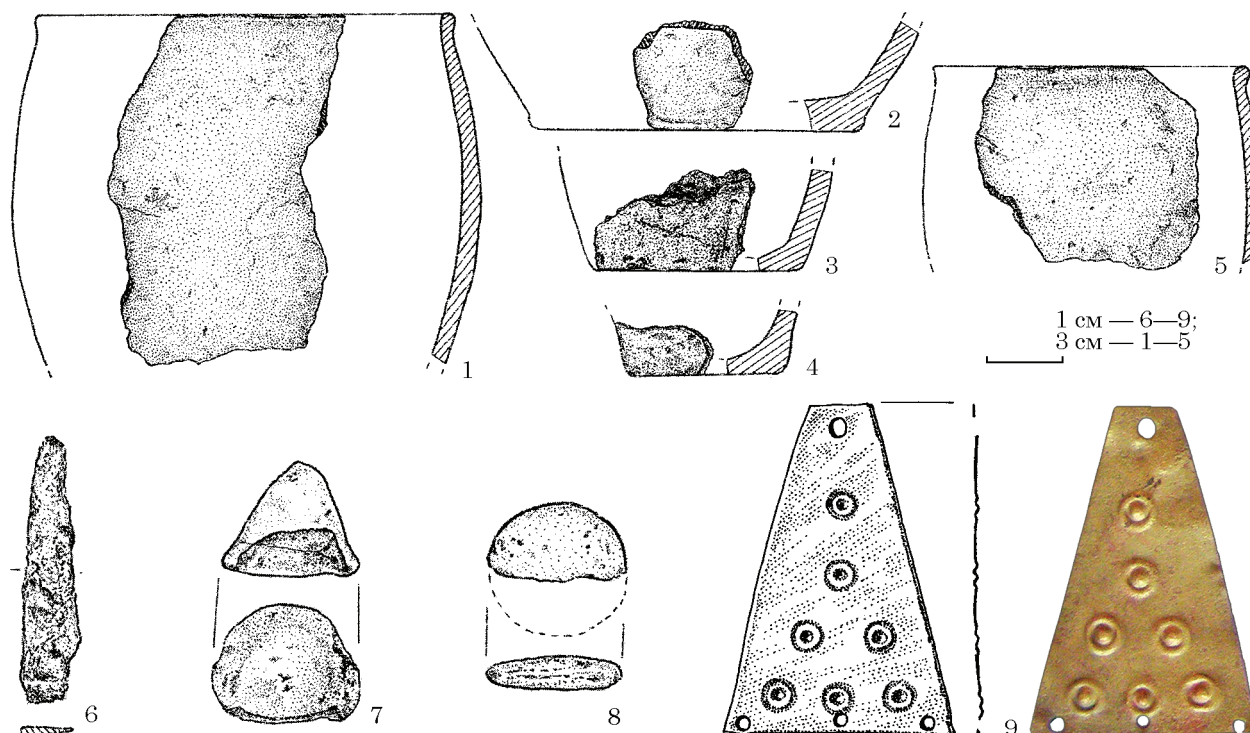

Рис. 3. Хрінники 8, уроч. За Лісом: кераміка та знахідки із житла 1

Fig. 3. Khrinnyky 8, Za Lisom tract: pottery and finds from dwelling 1

тації Є. Гороховського (Гороховский 1988) та у роботі А. Обломського й Р. Терпиловського (Обломский, Терпиловский 2007, с. 119). У праці І. Гавритухіна (Гавритухин 1997) розглянуто вироби зі стрічкою із пресованими крапками вздовж нижнього краю, що побутували в епоху раннього середньовіччя.

Оскільки детальна типологія підвісок не розроблена, це ускладнює як пошук аналогій, так і визначення хронології побутування даних знахідок. Загалом, їхній аналіз видається досить перспективним. Звісно, існують варіації таких прикрас, що за формою та орнаментациєю мають досить широкі територіальні та хронологічні межі поширення. Однак, деякі несуть у собі певні хронологічні та регіональні особливості.

Д. Козак зараховував знахідку із Хрінників 8 до старожитностей раннього середньовіччя. Але наразі немає аналогічних прикрас цього часу із подібним орнаментом (дослідники називають його по-різному: циркульним, крапковим, очковим чи пружковим)¹. Хоча він поширений на інших категоріях прикрас: фібулах, переважно пальчастих, зрідка на широкоплатівчастих та антропоморфних, іноді він трапляється на лунницях.

Водночас, у старожитностях кола східноєвропейських варварських виїмчастих емалей ор-

намент з концентричних кіл набув значно більшого поширення. У першу чергу йдеться про так звані пластинчасті вироби — різноманітні за формою та функціональним призначенням предмети, оздоблені технікою карбування чи гравіювання. На користь незаперечного зв'язку пластинчастих виробів з емалевими свідчать знахідки предметів, виконаних у цих різних техніках у межах одного скарбу (напр., Мощинський, Межигірський та Брянський) чи навіть одного виробу (напр., ланцюг з Варшавського музею, «пояси» з Красного Бору, гривни Брянського скарбу тощо).

Г. Корзухіна поділяла пластинчасті вироби за їх функціональним призначенням на такі типи: I — «вінця»; II — обручі з лопатями (за Л. Поболем — «пояси»); III — трапецієподібні підвіски; IV — різні пластинчасті прикраси (фібули, накладки, круглі бляхи). Аналізуючи кожну з цих груп, дослідниця відзначає, що основні орнаментальні мотиви (цикульний орнамент (за Г. Корзухіною «профільовані очі»), півкулі, валики, дужки, підковки) характерні для виробів кожної із груп (Корзухіна 1978, с. 42—45). Серед вінців², оздоблених циркульним орнаментом слід згадати вироби із с. Жукин (Гороховський, Михайлова 2008, с. 622) та Сандраусішке, а також з Межигірського, Мощинського, Троїцького та Брянського скарбів (Родинкова 2018), Гриневичі Вельки та Почепу (Воронятов 2014, рис. 7: 4, 5).

2. У науковій літературі вживаються різні терміни для позначення цієї категорії прикрас — «вінчики» (Корзухіна 1978, с. 42—43), «пластинчасті гривні» (Левада 2010, с. 562—568) та «діадеми» (Родинкова 2018).

1. Перелік трапецієподібних підвісок у слов'ян раннього середньовіччя див.: Корзухіна 1996; Гавритухин 1997; Супруненко, Володарець-Урбанович, Пуголюк 2016; Ганошенко, Володарець-Урбанович 2019; Володарець-Урбанович 2023b; Білинська, Володарець-Урбанович, Бугай 2024.

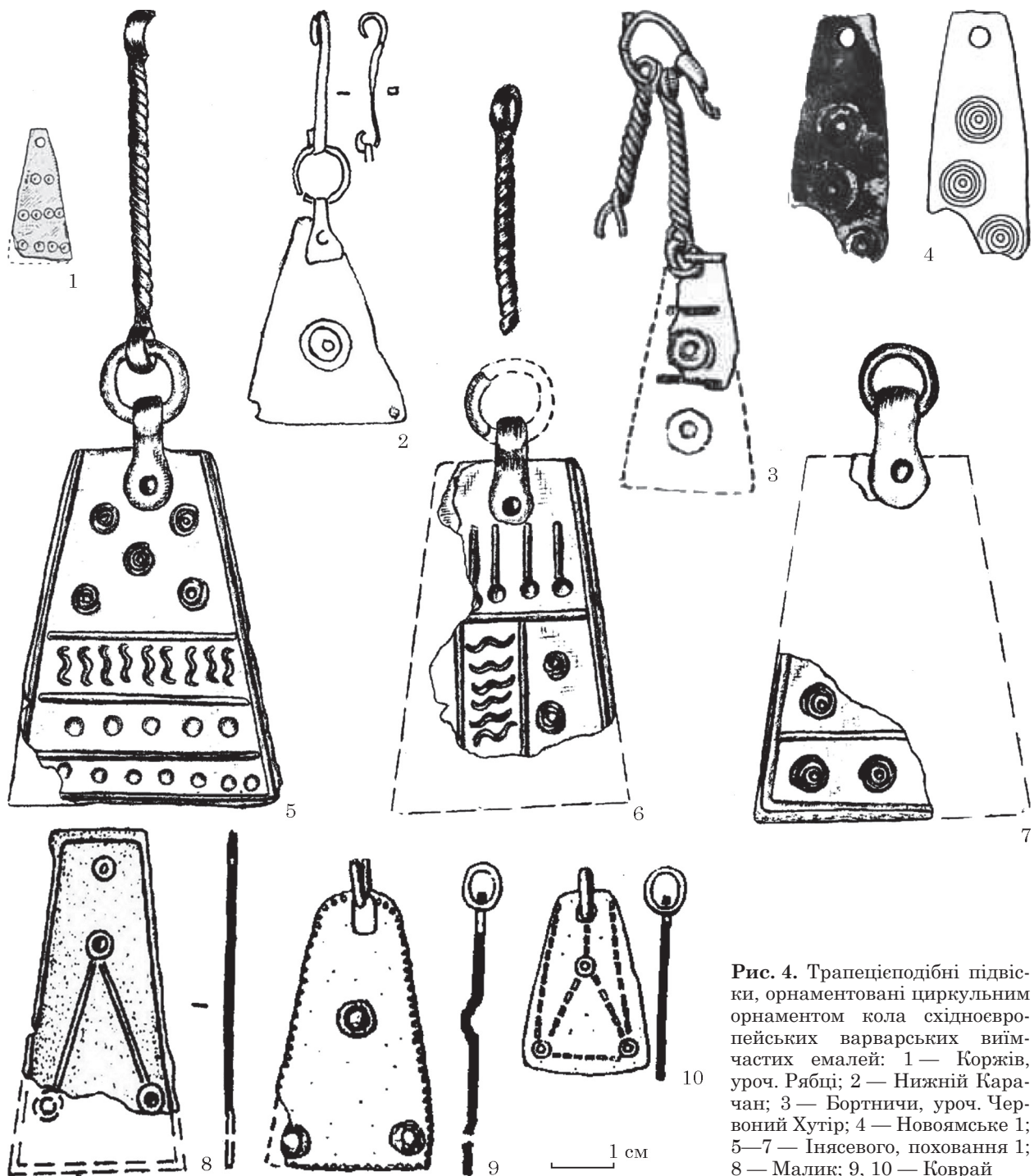

Рис. 4. Трапецієподібні підвіски, орнаментовані циркульним орнаментом кола східноєвропейських варварських виїмчастих емалей: 1 — Коржів, уроч. Рябці; 2 — Нижній Карачан; 3 — Бортничі, уроч. Червоний Хутір; 4 — Новоямське 1; 5—7 — Інясєво, поховання 1; 8 — Малик; 9, 10 — Коврай

Fig. 4. Trapezoidal pendant decorated with circular ornaments of East European champlévé enamels style: 1 — Korzhiv, tract Riabtsi; 2 — Nyzhnii Karachan; 3 — Bortnychy, Chervonyi Khutir tract; 4 — Novoiamske 1; 5—7 — Iniassevo, grave 1; 8 — Malyk; 9, 10 — Kovrai

«Пояси», представлені передусім Краснобірським скарбом, і на кожному з п'яти виробів присутній у тій чи іншій мірі циркульний орнамент (Поболь 2016, рис. 3; 4; 8—18). Таким же чином декоровані і трикутні пластинчаті фібули з Жукина (Корзухина 1978, с. 71; Гороховський, Михайлова 2008, с. 621, 622) та з Бобриці (Гороховський, Михайлова 2008, с. 627).

Циркульний орнамент присутній і на беземалевій лунниці з вузькими кінцями, знайдений

у Київській губернії (Отчёт... 1904, с. 129—130, рис. 224; Гороховський 1988 табл. 57: 5). Аналогічні за формою лунниці були виявлені на пам'ятках з пізньозарубинецьким чи київським горизонтом — наприклад Тайманово, Глеваха та Картамишево 2 (Обломский, Терпиловский 2007, с. 139). Також п'ять таких лунниць входили до складу Брянського скарбу (Обломский 2018а, с. 128). Крім того, вони використовувалися як підвіски на Віленському ланцюгу (Кор-

зухуна 1978, табл. 30: 1). У публікації лунниця з Київської губернії згадується разом з фрагментом «пряжки» (ймовірно, підковоподібної фібули), де циркульний орнамент виконаний емаллю (кінцевий диск прикрашений круглим емалевим полем червоного кольору, у центр якого розміщено менше коло зеленого кольору).

Також циркульним орнаментом оздоблені пронизка з Абидні (Дубицька 2016, с. 325, рис. 7: 1; Ільютік 2016, с. 217—2018, рис. 18: 1, фото 5: 10) та обойма (можливо, теж пронизка) з пізньозарубинецького поселення Терновка 2 (Обломский, Терпиловский 2007, с. 132).

Такий орнамент також зустрічається на широких браслетах з гребнями — Брянський скарб та Мігоніс (Хомякова 2018).

Цікаво, що А. Обломський та Р. Терпиловський особливо наголошують на тому, що відмінність зарубинецьких та ранньосередньовічних трапецієподібних підвіско від аналогічних прикрас кола східноєвропейських варварських виїмчастих емалей полягає в орнаментатії: «коло із вписаними до нього меншими за діаметром колами без вираженої опуклої частини посередині»³ (Обломский 1990, с. 21; Обломский, Терпиловский 2007, с. 119). Хоча в «емалевих» старожитностях такі прикраси часто мають досить багате та різноманітне оздоблення, що поєднується у різних комбінаціях.

Найпоширенішою категорією серед пластинчатих прикрас кола виїмчастих емалей є трапецієподібні підвіски. Є. Гороховський відзначає, що вони добре відомі в зарубинецьких та пізньозарубинецьких комплексах. Більше того, автор зазначає, що орнаментатія пізньозарубинецьких підвісок часто зустрічається на пластинчатих виробках кола «емалей» (Гороховський 1988, с. 116). Г. Корзухіна звертає увагу на те, що такі підвіски дуже різноманітні як за формою та розміром, так і за

оздобленням. Наприклад, пластини Вільнюського ланцюга мають висоту 14 см і за формою більш наближені до прямокутних (Корзухіна 1978, с. 44). Пластини декоровані карбованими деталями — концентричними колами та валиками, що їх з'єднують, втім зустрічаються й інші техніки оздоблення, такі як пуансон чи гравіювання, а також вироби з гладкою поверхнею без орнаменту.

Аналогії Хрінницькій підвісці, на нашу думку, слід шукати за такими ознаками як розмір виробу, його форма та подібність оздоблення (карбований циркульний орнамент). Також важливою є наявність конструктивних елементів — отворів по нижньому краю.

Виходячи з цього, найближчими аналогіями до Хрінницької підвіски можна вважати знахідки із Коржів, уроч. Рябці (Савчук 1969, с. 86, рис. 1: 20; Даниленко 1976, рис. 2: 27), Нижнього Карачану (Обломский, Терпиловский 2007, рис. 112: 26; 154: 6), Бортничів, уроч. Червоний Хутір (Савчук 1969, с. 86, рис. 1: 44; Даниленко 1976, рис. 4: 21), Новоямського 1 (Обломский 2018b, с. 177, рис. 161: 2), Інясевого, поховання 1 — 3 екз. (Хреков 1997, с. 329—330, рис. 2: 5—8; Обломский, Терпиловский 2007, с. 128, рис. 115: 2, 3, 5; Акимов 2014, с. 171, рис. 3: 6—9), Малика (Хреков, Шуваев 2016, рис. 5: 2) та Ковраю — 2 екз. (Дідик 2001, с. 128, рис. 1: 7, 9). За формою вони найближчі до підтрикутної Хрінницької (рис. 4). Важливим є те, що в кутках нижнього краю підвіски з Карачану має отвори. Крім того, знахідки із Інясевого досить близькі до Хрінницької і за розмірами, хоча і мають більш розвинену систему орнаментатії.

Інші знахідки наближені до прямокутника (рис. 5). За способом орнаментатії дуже подібними, на нашу думку, є дві підвіски з Картамишева 2, житло 20 та культурний шар (Горюнова 2004, рис. 5: 7, 20). Також елементи циркульного орнаменту присутні на прямокутних чи квадратних підвісках із Гочева 1 (Тихомиров, Терпи-

3. Переклад наш — авт.

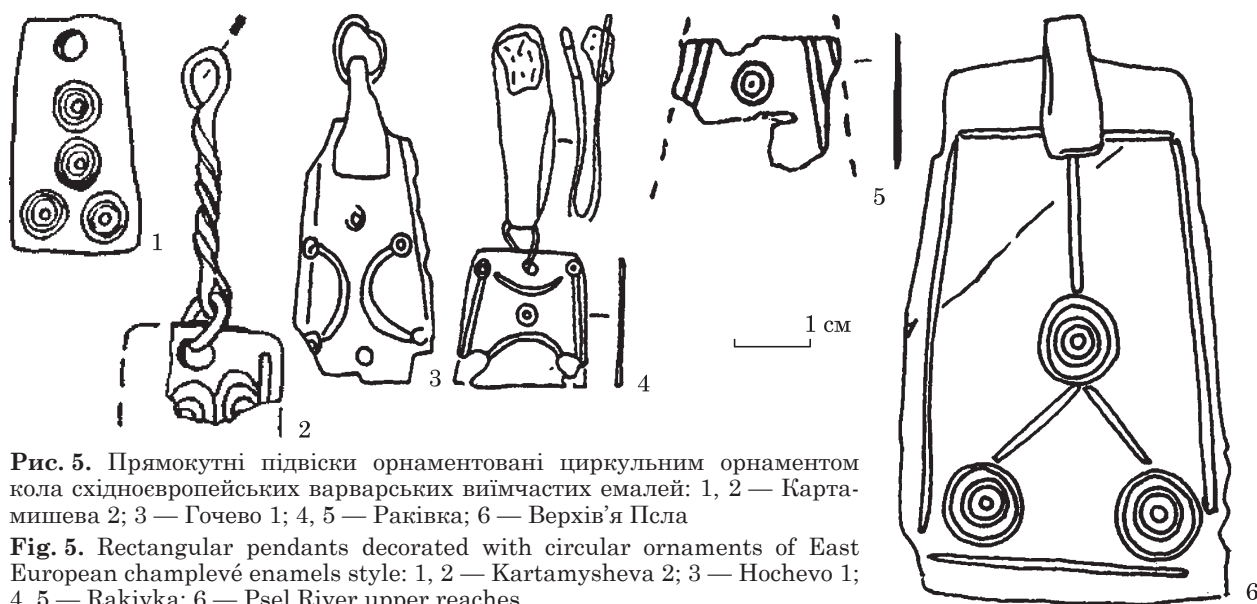

Рис. 5. Прямокутні підвіски орнаментовані циркульним орнаментом кола східноєвропейських варварських виїмчастих емалей: 1, 2 — Картамишева 2; 3 — Гочево 1; 4, 5 — Раківка; 6 — Верхів'я Псла

Fig. 5. Rectangular pendants decorated with circular ornaments of East European champlevé enamels style: 1, 2 — Kartamysheva 2; 3 — Hochevo 1; 4, 5 — Rakivka; 6 — Psel River upper reaches

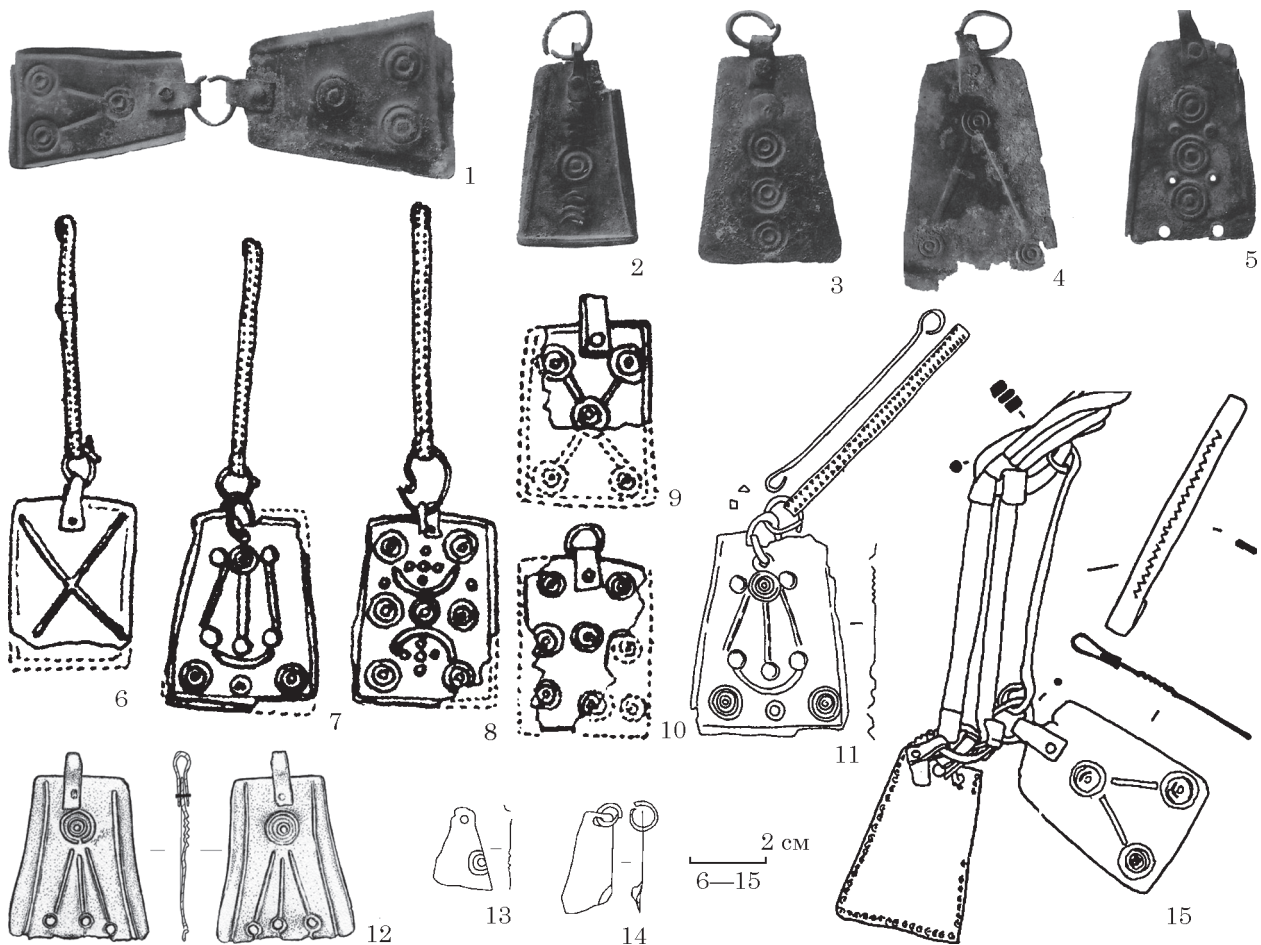

Рис. 6. Трапецієподібні підвіски із скарбів кола східноєвропейських варварських виїмчастих емалей: 1—5 — Мощина; 6—10 — Межигір'я; 11 — Київ, колекція І. А. Хойновського; 12—15 — Брянськ (15 — підвіска до гривні)

Fig. 6. Trapezoidal pendant from hoards of East European champlevé enamels style: 1—5 — Moshchyno; 6—10 — Mezhyhir'ia; 11 — Kyiv, collection of I. A. Khoynovsky; 12—15 — Bryansk (15 — pendant for the neck-ring)

ловський 1990, с. 57, рис. 4: 5; Обломський 1990, рис. 6: 4), Раківки — 2 екз. (Дідик, Любічев 1998, с. 50, рис. 1: 4, 5) та Верхів'їв Псла (Обломський, Терпиловський 2007, с. 134, рис. 154: 7).

Такі ж прикраси — пластинчаті підвіски, оздоблені циркульним орнаментом (рис. 6) — походять із Мошинського (Спицын 1903, с. 30—34; Массалитина 1991, с. 29—30; Обломський, Терпиловський 2007, с. 123), Межигірського⁴ (Корзухина 1978, с. 63; Гороховський, Михайлова 2008, с. 624) та Брянського скарбів (Ахмедов, Обломський, Радюш 2015, с. 147, рис. 1: 4; Белоцерковская 2018, рис. 23: 1, 11; 94; табл. VII). Цікаво відзначити, що одна із знахідок із Мощина має отвори по нижньому краю. Також, за розмірами підвіски із Межигірського та Брянського комплексів близькі до знахідки із Хрінників.

Також як аналогії можна згадати знахідки із Козинського скарбу ранньоримського часу на Волині. Комплекс складається із однієї фібули, трьох браслетів та двох трапецієподібних

підвісок, орнаментованих циркульними колами та гравійованими лініями⁵. Цікаво, що це поки єдиний пункт із знахідками розглянутих виробів на захід від Дніпра (див. далі: рис. 8).

Загалом пластинчаті трапецієподібні підвіски мали широке культурно-хронологічне та територіальне поширення. Загальна дата таких підвісок кола виїмчастих емалей, за Є. Гороховським — II — початок IV ст. Дослідник відзначає, що на хронологічні фази вони не діляться (Гороховський 1982; 1988, с. 358).

Уже в період раннього середньовіччя циркульний орнамент не мав масового поширення, як у пізньоримський час. Він часто зустрічається на пальчастих фібулах (див.: Гавритухин 1996). А от на лунницях траплявся в поодиноких випадках — Козіївка / Нова Одеса, Денчень (Родинкова 2003) та Микільське (Білінська, Володарець-Урбанович, Бугай 2024). Такий орнамент трапляється й на інших категоріях знахідок, однак зрідка — браслетах (Ганошенко, Володарець-Урбанович 2019, рис. 9: 13) чи деталях поясних оздоб геральдичного кола (Во-

4. Знахідка з Києва з колекції Ю. Хойновського, опублікована А. Обломським та Р. Терпиловським (2007, с. 134, рис. 154: 7), ймовірно, є частиною Межигірського скарбу.

5. Матеріали не оприлюднені. Повідомлення Т. Андрейчук.

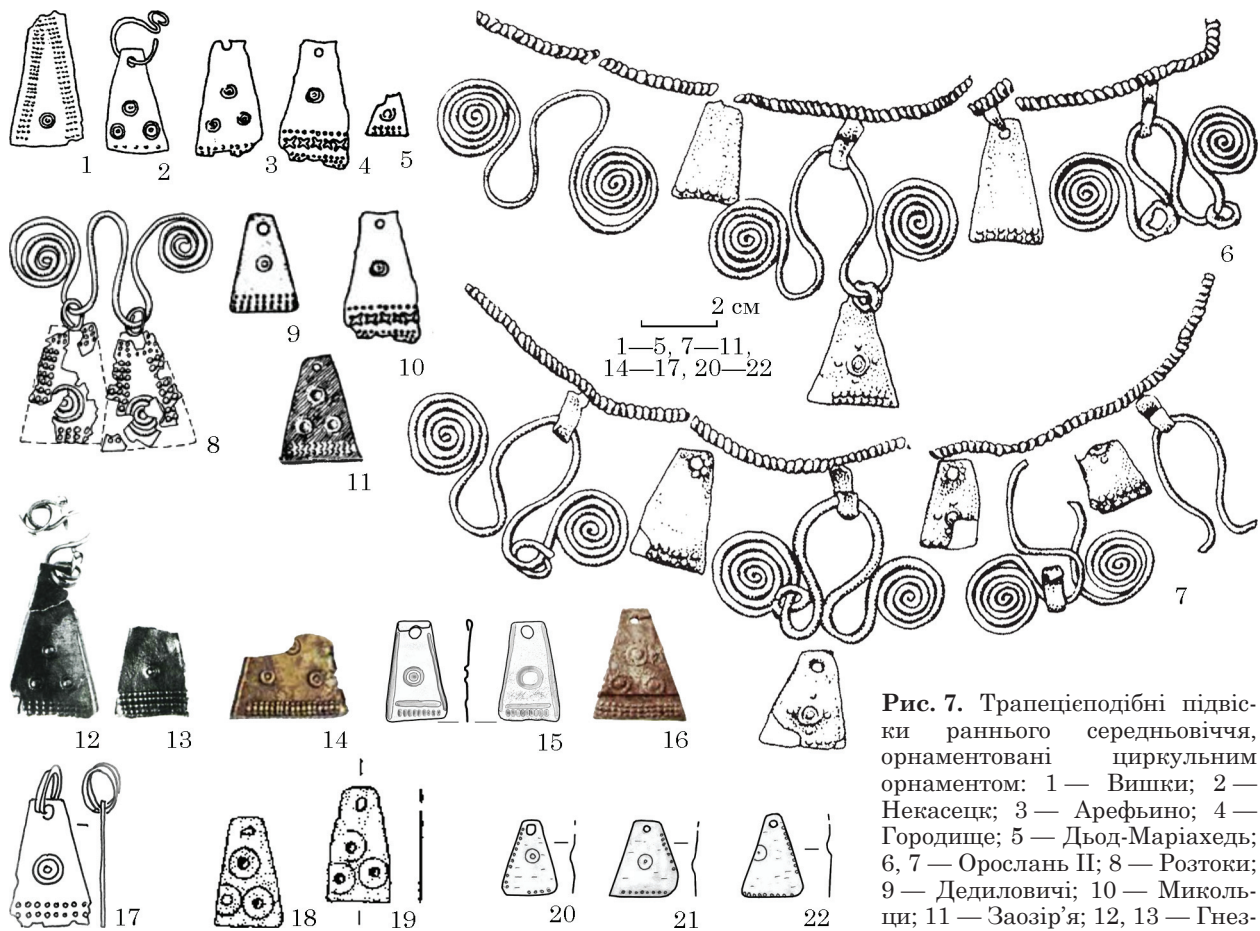

Рис. 7. Трапецієподібні підвіски раннього середньовіччя, орнаментовані циркульним орнаментом: 1 — Вишки; 2 — Некасецьк; 3 — Арефьїно; 4 — Городище; 5 — Дьод-Маріахедь; 6, 7 — Орослань II; 8 — Розтоки; 9 — Дедиловичі; 10 — Микольці; 11 — Заозір'я; 12, 13 — Гнездове; 14 — Івахники; 15 — Обухів 2; 16 — Верхній Салтів, катакомба 5/1904; 17 — Верхній Салтів, катакомба 49; 18, 19 — Штраубінг-Баюваренштрасе, поховання 507; 20—22 — Коропівський скарб

дове; 14 — Івахники; 15 — Обухів 2; 16 — Верхній Салтів, катакомба 5/1904; 17 — Верхній Салтів, катакомба 49; 18, 19 — Штраубінг-Баюваренштрасе, поховання 507; 20—22 — Коропівський скарб

Fig. 7. Early Medieval trapezoidal pendant decorated with a circular ornamentation: 1 — Vyshky; 2 — Nekasetsk; 3 — Arefyno; 4 — Horodyshche; 5 — Gyód-Máriahegy; 6, 7 — Oroslan II; 8 — Roztoky; 9 — Dedylovychi; 10 — Mykolt-sy; 11 — Zaozir'ia; 12, 13 — Hnezdove; 14 — Ivakhnyky; 15 — Obukhiv 2; 16 — Verkhni Saltiv, catacomb 5/1904; 17 — Verkhni Saltiv, catacomb 49; 18, 19 — Shtraubynh-Baiuvarenshtrasse, grave 507; 20—22 — Koropove hoard

лодарець-Урбанович, Сидоренко 2021, рис. 10: 11). Причому на цих виробах орнамент утворено шляхом лиття у глиняній формочці.

Трапецієподібні підвіски з циркульним орнаментом також відомі, але в незначній кількості. Крім того, ці орнаментальні мотиви не утворюють самостійної групи. Зазвичай циркульних кіл небагато і вони поєднуються з орнаментом у вигляді пресованих крапок-точок (рис. 7).

Такі вироби походять із Вишків, Некасецька, Арефьїно, Городища, житло 27, Дьод-Маріахедь, поховання 45 (Гавритухин 1997, рис. 1), Орослані II, поховання 40 (Garam 2001, Taf. 23: 2; Profantová 2013, obr. 12: 3), Розтоків, об'єкт 1717 (Профантова 2015, рис. 4: 4), Дедиловичів, Микольців (Казанський 2020, рис. 3: 16, 21), Заозір'я, курган 48 (Шмидт 2012, рис. 13: 9), Гнездового, 2 екз. (Пушкіна 1996, с. 22), Івахників (Комар 2017, с. 121—123, рис. 3: 28), Обухова 2, об'єкт 7 (Петраускас, Шишкін, Абашина 2011, рис. 11: 3) та Верхнього Салтова, катакомба 5/1904 (Комар 2017, с. 123, рис. 3: 24) та 49 (Аксенов 2024, рис. 1: 4).

Серед слов'янських старожитностей третьої чверті I тис. н. е. слід згадати три трапеціє-

подібні підвіски із циркульним орнаментом у центральній частині і рядом пресованих крапок-точок уздовж периметра зі Коропівського скарбу (Дідик 2017, с. 46, рис. 3: 5, 9, 10). Цей комплекс включає в себе вироби, типові для першої хронологічної групи скарбів (Дідик 2017), але також містять незначну кількість прикрас пізнішого часу, що датуються VII—VIII ст. (Дідик 2009; 2012; 2013). Цей скарб, імовірно, є перехідним між першою (Мартинівською) та другою (Пастирсько-Харівською) групами дніпровських комплексів раннього середньовіччя (Володарець-Урбанович 2018, с. 142—145).

Дві маленькі трапецієподібні підвіски, орнаментовані тільки двома циркульними колами, походять із могильника міровінського часу Штраубінг-Баюваренштрасе, поховання 507 (Geisler 1998a, S. 229; 1998b, Taf. 186: 507/4, 5; Елинкова 2018, рис. 1: 13), що знаходиться на території Баварії. Це поки єдиний випадок для раннього середньовіччя.

Однак, хоча такі вироби й були поширені на значних теренах, існують певні їхні територіальні та хронологічні особливості (рис. 8). Так, для території півночі Східної Європи,

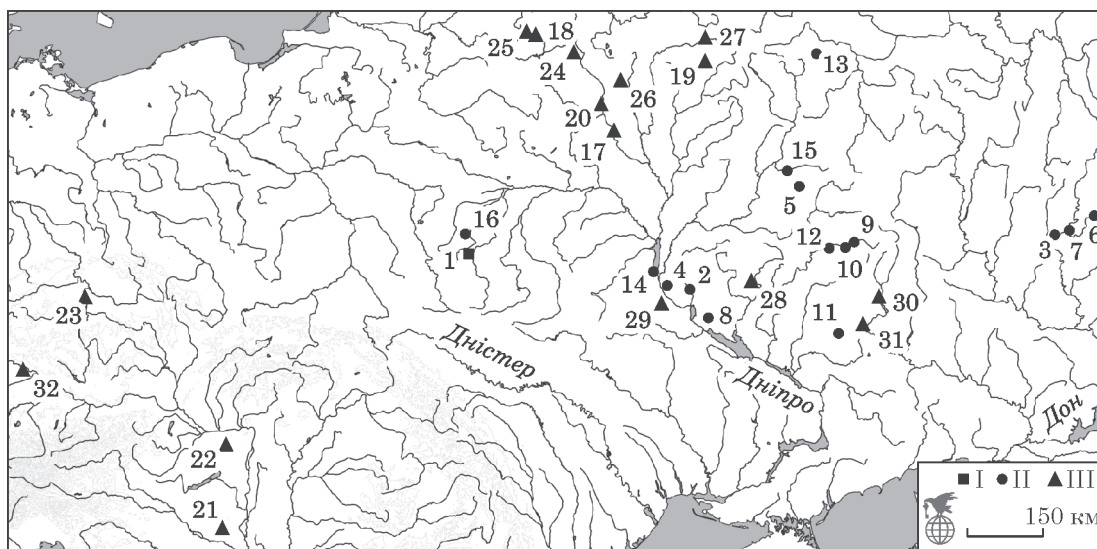

Рис. 8. Карта поширення трапецієподібних підвісок, орнаментованих циркульним орнаментом. **Умовні позначення:** I — знахідка із Хрінників; II — вироби кола східноєвропейських варварських виїмчастих емалей; III — вироби раннього середньовіччя. **Пам'ятки:** 1 — Хрінники 8, уроч. За Лісом; 2 — Коржів, уроч. Рябці; 3 — Нижній Карачан; 4 — Бортничи, уроч. Червоний Хутір; 5 — Новоямское-1; 6 — Інясево; 7 — Малик; 8 — Коврай; 9 — Картамишева 2; 10 — Гочево 1; 11 — Раківка; 12 — Верхів'я Псла; 13 — Мощино; 14 — Межигір'я; 15 — Брянськ; 16 — Козин; 17 — Вишки; 18 — Некасець; 19 — Арефьино; 20 — Городище; 21 — Дьод-Маріахедь; 22 — Орослань II; 23 — Розтоки; 24 — Дедиловичі; 25 — Микольці; 26 — Заозір'я; 27 — Гнездове; 28 — Івахники; 29 — Обухів 2; 30 — Верхній Салтів; 31 — Коропівський скарб; 32 — Штраубінг-Баюваренштрассе

Fig. 8. Distribution of trapezoidal pendants decorated with a circular ornamentation. **Legend:** I — find from Khrinnyky; II — items of East European champlévé enamels style; III — Early Medieval items. **Archaeological site:** 1 — Khrinnyky 8, Za Lisom tract; 2 — Korzhiv, Riabtsi tract; 3 — Nyzhnii Karachan; 4 — Bortnychy, Chervoniy Khutir tract; 5 — Novoiamskoe 1; 6 — Iniasievo; 7 — Malyk; 8 — Kovrai; 9 — Kartamyshcheva 2; 10 — Hochevo 1; 11 — Rakivka; 12 — Verkhiv'ia Psla; 13 — Moshchyno; 14 — Mezhyhir'ia; 15 — Briansk; 16 — Kozyn; 17 — Vyshky; 18 — Nekasetsk; 19 — Arefyno; 20 — Horodyshche; 21 — Gyód-Máriahegy; 22 — Oroslan II; 23 — Roztoky; 24 — Dedylovychi; 25 — Mykoltsy; 26 — Zaozir'ia; 27 — Hnezdove; 28 — Ivakhnyky; 29 — Obukhiv 2; 30 — Verkhni Saltiv; 31 — Koropove hoard; 32 — Straubing-Bajuwarenstrasse

вони фіксуються протягом усього періоду другої половини I тис. н. е. Знахідки на празьких та аварських пам'ятках концентруються у західному ареалі. На території України більшість виробів походять з пам'яток та комплексів останньої чверті I тис. н. е., і більшість дослідників вважає їх імпортами з території кривичів (Комар 2017, с. 121—123; Аксьонов 2024).

Загалом слід відзначити, що трапецієподібні підвіски, хоч і досить поширені серед ранньосередньовічних слов'янських старожитностей, однак не є типовими для празьких пам'яток на території України. Низка таких прикрас виявлена на Волині, в басейні Західного Бугу — дві знахідки із Зимнівського городища (Ауліх 1972, табл. XII: 21, 22) та одна з поселення Зимне 4 (Гавритухин 1993, табл. IV: 2). Ще одна прикраса походить із поселення Лука-Врублицька (Тиханова 1971, с. 10—11, рис. 3; Приходнюк 1975, с. 102; табл. XXXI: 8) в басейні Дністра.

Функціональні особливості підвіски з Хрінників. Доволі цікавим є визначення функціонального призначення трапецієподібної підвіски з Хрінників 8. Важливою особливістю є наявність трьох отворів у нижній частині прикраси для підвішування додаткових елементів. Отже, сам виріб, ймовірно, був частиною складнішої композиції. Загалом функціональне ви-

користання трапецієподібних підвісок є доволі варіативне.

Для Брянського скарбу кола східноєвропейських варварських виїмчастих емалей зафіксовано підвішування трапецієподібних підвісок до шийної гривни (Воронятов, Хомякова 2018, рис. 67; 68; 94). Таке використання не характерне для старожитностей третьої чверті, де трапецієподібні підвіски та шийні гривні трапляються досить часто.

Для знахідок раннього середньовіччя відоме їхнє використання як деталей намиста, що з'єднувало дві фібули — східні повіти Полтавської губернії (Корзухина 1996, табл. 78: 3), могильник Лучисте (Айбабин, Хайредінова 2008, табл. 146); як шумлячі підвіски чи накісники — могильник Лучисте, склеп 10, шар 5, поховання 17 та Козіївсько-Новоодеський скарб (Щеглова 1999, рис. 8; Хайредінова 2002, рис. 11; Щеглова, Родинкова 2003, с. 297; Айбабин, Хайредінова 2008, с. 85; табл. 52), а також як деталі лунниць⁶ (Родинкова 2003) — Козіївсько-Новоодеський (Корзухина 1996, табл. 53: 17; 56: 2, 3), Микіль-

6. Лунниці з прикріпленими шумлячими трапецієподібними підвісками відомі й у пізньоримський час (Магомедов 2010, рис. 1: 1, 3, 4; Гопкало 2012, рис. 5: 3, 5).

ський (Білінська, Володарець-Урбанович, Бугай 2024) скарби та городище Банцеровщина (Корзухина 1996, табл. 115: 3).

Однак для знахідок кола східноєвропейських варварських виїмчастих емалей майже не зафіксовано (окрім Нижнього Карачану та Мощина), а для прикрас раннього середньовіччя у слов'ян — взагалі не відоме явище — наявність отворів у нижній частині виробів.

Натомість отвори в нижній частині прикрас трапляються серед матеріалів рязано-окських фінів (Белоцерковская 2014, рис. 1: 28; 2: 20) та пізньод'яківської культури (Кренке, 2011, с. 67—68, рис. 69: 1404/87, 1432/87; 146: 1404/87, 1432/87; 2016, с. 278—279, рис. 42: 5), де трапецієподібні підвіски розташовувалися в ряди й кріпилися за допомогою дротяних кілець. Також у старожитностях мордві (Воронина 2008, рис. 4) відомі прикраси, до нижнього краю яких прикріплювалися низка пронизок.

Варто відзначити, що А. Обломський та Р. Терпиловський вважають комбінацію пластинчастих трирогих лунниць, браслетів із розширеними орнаментованими кінцями та пізніх ажурних трикутних фібул етапу «деградації емалей» у Сухоносівському (Постав-Мукському) комплексі (кінець IV — початок V ст.) початком формування нового набору прикрас (Обломский, Терпиловский 2007, с. 120). Не виключено, що цей процес проходив під певними впливами «лісової» культурної традиції. Зокрема, багато аналогій браслетам із Сухоносівського скарбу походять з території мощинської культури та культури рязано-окських фінів (Левада 2010, с. 573, рис. 15).

Цікаво, що комбіновані підвіски в матеріалів рязано-окських фінів датовані V — початком VI ст. (Белоцерковская 2007). Приблизно цим самим періодом датується й житло на поселенні Хрінники 8, в уроч. За Лісом.

Деякі висновкові положення. Отже, знахідка трапецієподібної підвіски із житла на поселенні Хрінники 8, уроч. За Лісом, є досить неоднозначною. Більшість близьких аналогій походить із матеріалів кола східноєвропейських варварських виїмчастих емалей. У той же час, в епоху раннього середньовіччя, не виявлено близьких аналогій на території Східної Європи. Видається, що знаходження такої підвіски у празькому комплексі може мати кілька інтерпретацій.

Першу можна умовно назвати «пережитком». Власне датування старожитностей кола східноєвропейських варварських виїмчастих емалей можна продовжити до початку V ст. — наприклад, Сухоносівський скарб (Левада 2010, с. 585—587). Хронологія трапецієподібних підвісок як категорії прикрас загалом охоплює весь період I тисячоліття н. е. Тому не виключено, що в окремих регіонах подібні прикраси ще могли використовуватися навіть після завершення їх побутування на інших (особливо основних) теренах. Враховуючи, що трапе-

цієподібні підвіски у «старожитностях антів» (для першої хронологічної групи дніпровських скарбів, за О. Щегловою чи типу Мартинівки) утворюють так звану субстратну групу прикрас, притаманну праслов'янським старожитностям попереднього часу (Родинкова 2007, рис. 6; 13; 2011, с. 248—249)⁷. У подальшому, вже в ранньому середньовіччі, подібні підвіски із циркульним орнаментом (що був елементом складніших орнаментацийних композицій) продовжують використовуватися. Можливо це вказує на те, що хронологія побутування даного типу підвісок могла сягати початку раннього середньовіччя.

Друга інтерпретація — це «повторне використання» прикраси пізньоримського часу в період раннього середньовіччя. Такі випадки використання прикрас кола східноєвропейських варварських виїмчастих емалей у добу раннього та класичного середньовіччя добре зафіксовані (Володарець-Урбанович 2023а; Черненко, Кравченко, Володарець-Урбанович 2024). Ці знахідки могли бути призначені як для переплавки (в якості лому ювеліра), так і за первісним призначенням — як прикраси.

Слід зауважити, що територія Волині не була основним ареалом поширення прикрас кола східноєвропейських варварських виїмчастих емалей, адже вважається, що їх основний регіон розповсюдження на півдні Східної Європи — Середнє Подніпров'я та Дніпровське Лівобережжя (Корзухина 1978, карта; Обломский, Терпиловский 2007, рис. 139; Bitner-Wróblewska 2011, fig. 1).

Однак, такі знахідки у регіоні трапляються, причому переважна більшість із них пов'язана з пам'ятками вельбаркської культури. Це лунниця (за типологією І. Фролова — тип II)⁸ із поселення Комарів, уроч. Стара Річка (Войнаровський 2010), лунниця (Фролов / тип IV) із поховання VI могильника Дитиничі (Смішко, Свешніков 1961, с. 94, рис. 4: 10) та трикутна фібула із західної частини Рівненської обл. (Обломский, Терпиловский 2007, с. 139, рис. 144: 2). Подібні знахідки також відомі на території Білоруського Полісся (Харитонович 2016; Радюш 2021).

Присутні прикраси такого типу й у басейні Західного Бугу, на території Польщі — лунниця із поховання 61 могильника Гродек-над-Бугом та підковоподібна фібула із поховання 134 могильника Масломенч 15 (Белявец 2016, мал. 11). Слід зазначити, що могильники Масломенч та Гродек-над-Бугом належать до масломенчської групи вельбаркської культури.

В. Белявец, аналізуючи матеріали поховання 16 могильника Петровичі (де була знайде-

7. Цей висновок можна поширити на всі ранньосередньовічні слов'янські прикраси.

8. Тут і далі типологічне визначення дано за: Фролов 1980.

на трапецієподібна підвіска) зазначає, що такі вироби не є характерними для костюма населення вельбаркської культури. Знахідки цих підвісок, а також предметів кола східноєвропейських варварських виїмчастих емалей, на його думку, свідчать про контакти готського населення з місцевим (пізньозарубинецьким).

Лише в одному випадку на пізньозарубинецькому поселенні Давид-Городок 2 в об'єкті 1, було виявлено підковоподібну фібулу (Белявцев 2016, с. 423, рис. 5: В 4). Отже, басейн р. Прип'ять також може бути включений до ареалу поширення знахідок кола східноєвропейських варварських виїмчастих емалей. Тож можливо випадкову знахідку виробу цього кола могли знайти носії празької культури і використати повторно.

Цікаво, що на поселенні Хрінники 1, уроч. Шанків Яр (на протилежному березі Стиру), також виявлені житла празької культури. Однак, ці комплекси не містять хронологічних індикаторів, тому їх датування визначено на основі аналізу керамічного комплексу. Загалом досліджено п'ять об'єктів (№ 14, 64, 96, 125 і 126).

Житла 14, 64 та 96 Д. Козак датував періодом VII — початком VIII ст. (Козак, Прищепа, Шко-ропад, 2004, с. 181, 182; рис. 3; 9; Козак, 2012, с. 211—214; Козак, Прищепа 2012, с. 52—57). Натомість житла 125 та 126 датуються другою половиною V — початком VI ст. (Козак 2016, с. 61—64). Ці останні комплекси, ймовірно, є синхронними житлу з поселення в уроч. За Лісом (Козак 2008, с. 24).

Отже, празьке (склавінське) населення проживало в цьому мікрорегіоні протягом усього періоду раннього середньовіччя. Ці дані доповнюють інформацію про слов'янське населення Волині. Особливо цікавою є знахідка трапецієподібної підвіски, адже на слов'янських пам'ятках регіону прикрас дуже мало, що ускладнює розробку хронології слов'янських старожитностей.

Подяки. Висловлюємо щирі вдячності Т. Андрейчук, А. Панікарському, О. Петраускасу та Р. Терпиловському за надані консультації та цінні зауваження.

ЛІТЕРАТУРА

- Айбабин, А. И., Хайрединова, Э. А. 2008. *Могильник у села Лучистое. Раскопки 1977, 1982—1984 годов*. 1. Симферополь, Керчь: АДФ-Украина.
- Акимов, Д. В. 2014. К вопросу о памятниках римского времени в бассейне р. Хопер. В: Медведев, А. П. (ред.). *Археология и охрана археологического наследия Центральной России*. Воронеж: Издательский дом ВГУ, с. 165-178.
- Аксёнов, В. С. 2024. Ранньосередньовічні катакомбні поховання Верхнього Салтова з підвісками слов'янського кола. *Археологія*, 4, с. 35-45. <https://doi.org/10.15407/arheologia2024.04.035>
- Ауліх, В. В. 1972. *Зимнівське городище — слов'янська пам'ятка VI—VII ст. н. е. в Західній Волині*. Київ: Наукова думка.
- Ахмедов, И. Р., Обломский, А. М., Радюш, О. А. 2015. Брянский клад вещей с выемчатыми эмальями

(предварительная публикация). *Российская археология*, 2, с. 146-166.

Белоцерковская, И. В. 2007. Инвентарь женских погребений В: Гавритухин, И. О., Обломский, А. М. (ред.). *Восточная Европа в середине I тыс. н. э.* Раннеславянский мир, 9. Москва: ИА РАН, с. 186-212.

Белоцерковская, И. В. 2014. Женский костюм окских финнов V—VII вв. Традиции и инновации. В: Обломский, А. М. (ред.). *Проблемы взаимодействия населения Восточной Европы в эпоху Великого переселения народов*. Раннеславянский мир, 15. Москва: ИА РАН, с. 178-229.

Белоцерковская, И. В. 2018. Украшения из металла. В: Обломский, А. М. (ред.). *Брянский клад украшений с выемчатой эмалью восточноевропейского стиля (III в. н. э.)*. Раннеславянский мир, 18. Москва; Вологда: ИА РАН; Древности Севера, с. 14-50.

Белявцев, В. Г. 2016. Населення вельбарської культури у гісторико-культурному розвитку земель Беларусі рубежа II/III — пачатку V ст. н. э. В: Левко, О. Н., Белявцев, В. Г. (ред.). *Славяне на території Беларусі в догосударственный период: к 90-летию со дня рождения Л. Д. Поболя*. 1. Минск: Беларуская навука, с. 384-450.

Білінська, Л., Володарець-Урбанович, Я., Бугай, О. 2024. Микільський скарб раннього середньовіччя: попереднє повідомлення. *Археологія і давня історія України*, 3 (52), с. 51-71. <https://doi.org/10.37445/adiu.2024.03.05>

Войнаровский, В. М. 2010. Нововідкриті пам'ятки римської доби у верхів'ї р. Білостік на Сокальщині. *Археологія і давня історія України*, 2, с. 135-139.

Володарець-Урбанович, Я. В. 2018. Блажківський скарб: 115-річниця знахідки. В: Супруненко, О. Б. (ред.). *Старожитності Лівобережжя Дніпра*. Київ; Котельва: ЦП НАН України і УТОПІК, с. 126-153.

Володарець-Урбанович, Я. В. 2023а. Прикраси кола східноєвропейських варварських виїмчастих емалей серед матеріалів салтівської культури: аналіз даних. *Археологія*, 1, с. 111-126. <https://doi.org/10.15407/arheologia2023.01.111>

Володарець-Урбанович, Я. В. 2023b. Прикраси кола Мартинівки серед матеріалів салтівської культури: аналіз даних. *Археологія*, 3, с. 90-108. <https://doi.org/10.15407/arheologia2023.03.090>

Володарець-Урбанович, Я. В., Сидоренко, О. В. 2021. Слов'янські прикраси раннього середньовіччя із полтавського Посулля: нові знахідки. *Археологія і давня історія України*, 1 (38), с. 362-382. <https://doi.org/10.37445/adiu.2021.01.26>

Воронина, Р. Ф. 2008. Два берега одной богини (к вопросу о некоторых культурных древней мордвы). В: Сташенков, Д. А. (ред.). *Актуальные проблемы археологии Урала и Поволжья*. Самара, с. 363-370.

Воронятов, С. В. 2014. Металлообработка Почепского селища: мастера культур западнобалтского круга и начальный этап стиля варварских выемчатых эмалей. *Археологические вести*, 20, с. 189-204.

Воронятов, С. В., Хомякова, О. А. 2018. Глава 4. Витые гривны с окончаниями в виде петель. В: Обломский, А. М. (ред.). *Брянский клад украшений с выемчатой эмалью восточноевропейского стиля (III в. н. э.)*. Раннеславянский мир, 18. Москва; Вологда: ИА РАН; Древности Севера, с. 82-85.

Гавритухин, И. О. 1993. Раннеславянские памятники в районе Зимневского городища. *Archaeoslavica*, 2, с. 99-112.

Гавритухин, И. О. 1996. Фибулы. В: Гавритухин, И. О., Обломский, А. М. *Галоновский клад и его культурно-исторический контекст*. Раннеславянский мир, 3. Москва: ИА РАН, с. 36-40.

- Гавритухин, И. О. 1997. Маленькие трапецевидные подвески с полоской из прессованных точек по нижнему краю. *Гістарычна-археалагічны зборнік*, 12, с. 43-58.
- Ганощенко, В. В., Володарець-Урбанович, Я. В. 2019. Скарб кола Мартинівки з Правих Солонців Херсонської області. *Археологія і давня історія України*, 32 (3), с. 126-150. <https://doi.org/10.37445/adu.2019.03.10>
- Гопкало, О. В. 2012. Прикраси волосся у дівочому вбранні населення черняхівської культури. *Археологія і давня історія України*, 8, с. 109-116.
- Гороховский, Е. Л. 1982. Хронология украшений с выемчатой эмалью Среднего Поднепровья. В: Телегин, Д. Я. (ред.). *Материалы по хронологии археологических памятников Украины*. Киев: Наукова думка, с. 125-140.
- Гороховский, Е. Л. 1988. *Хронология ювелирных изделий первой половины I тыс. н. э. Лесостепного Поднепровья и Южного Побужья*. Диссертация к. и. н. Институт археологии АН УРСР.
- Гороховський, Є., Михайлова, Р. 2008. Пам'ятки пізньозарубинецького населення та племен кийської культури. В: Скрипник, Г. (ред.). *Історія українського мистецтва*. 1: Мистецтво первісної доби та стародавнього світу. Київ: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, с. 612-628, 682-684.
- Горюнова, В. М. 2004. Поселение Картамышево II (постзарубинецкая эпоха на Верхнем Псле В: Горюнова, В. М., Щеглова, О. А. (ред.). *Культурные трансформации и взаимовлияния в Днепровском регионе на исходе римского времени и в раннем Средневековье*. Санкт-Петербург: Петербургское востоковедение, с. 45-87.
- Даниленко, В. М. 1976. Пізньозарубинецькі пам'ятки кийського типу. *Археологія*, 19, с. 65-92.
- Дідик, В. В. 2001. Нові знахідки кола виїмчастих емалей у водозборах Сіверського Дінця та Дніпра. *Археологія*, 1, с. 125-129.
- Дідик, В. В. 2009. Нова знахідка ранньосередньовічного скарбу у водозборі Сіверського Дінця. *Слобожанське культурне надбання*, 2, с. 214-226.
- Дідик, В. В. 2012. Вироби степового зразку із ранньосередньовічного Коропівського скарбу. В: Свистун, Г. Є. (ред.). *Салтово-маяцька археологічна культура: проблеми та дослідження*. 2. Харків: Савчук О. О., с. 19-25.
- Дідик, В. В. 2013. Намисто ранньосередньовічного Коропівського скарбу. В: Свистун, Г. Є. (ред.). *Салтово-маяцька археологічна культура: проблеми та дослідження: збірник наукових праць, присвячених проблемам та перспективам салтовознавства*, 3. Харків: Савчук О. О., с. 52-57.
- Дідик, В. В. 2017. Платівчаті прикраси Коропівського скарбу: збережена традиція або самостійний етап розвитку примітивного ювелірного промислу. В: Аксенов, В. С. (ред.). *В. К. Міхеев. Учні та послідовники до 80-річчя з дня народження*. Харків: Іріс, с. 42-51.
- Дідик, В. В., Любічев, М. В. 1998. Прикраси з виїмчастими емаллями у басейні Сіверського Дінця. *Археологічний літопис Лівобережної України*, 1—2, с. 50-53.
- Дубицька, Н. Н. 2016. Памятники культуры Абидни. В: Левко, О. Н., Белявец, В. Г. (ред.). *Славяне на территории Беларуси в догосударственный период: к 90-летию со дня рождения Л. Д. Поляя*. 1. Минск: Беларуская навука, с. 284-333.
- Елинкова, Д. 2018. К изучению женских украшений из могильника с трупосожжениями Пржитлуки культуры с керамикой пражского типа. В: Сини-ка, В. С., Рабинович, Р. А. (ред.). *Древности. Исследования. Проблемы. Сборник статей в честь 70-летия Н. П. Тельнова*. Кишинев; Тирасполь: Stratum plus, с. 389-407.
- Ильютник, А. В. 2016. Абидня. Вещевой комплекс селища и могильника. В: Левко, О. Н., Белявец, В. Г. (ред.). *Славяне на территории Беларуси в догосударственный период: к 90-летию со дня рождения Л. Д. Поляя*. 1. Минск: Беларуская навука, с. 198-247.
- Казанский, М. М. 2020. О расселении славян в лесной зоне Восточной Европы: предметы раннесредневекового убора дунайского происхождения (VI—IX вв.). *Археологические вести*, 28, с. 258-271. <https://doi.org/10.31600/1817-6976-2020-28-258-271>
- Козак, Д. 2008. Нова ранньосередньовічна пам'ятка східних слов'ян на Волині. *Археологічні студії*, 3, с. 17-25.
- Козак, Д. Н. 2012. *Поселення неврів, слов'ян та германців на Стирі*. Київ.
- Козак, Д. Н. 2016. *Хрінники (Шанків Яр) — пам'ятка давньої історії Волині. Дослідження 2010—2014 рр.* Київ.
- Козак, Д. Н., Прищепа, Б. А. 2012. Ранньослов'янське поселення поблизу с. Хрінники Рівненської області. *Археологія*, 3, с. 52-64.
- Козак, Д., Прищепа, Б., Шкоропад, В. 2004. *Давні землероби Волині (пам'ятки археології на Хрінницькому водоймищі)*. Київ.
- Комар, А. В. 2017. Ивахниковский клад (время сокрытия и культурные связи комплекса). *Stratum plus*, 5, с. 113-131.
- Корзухина, Г. Ф. 1978. *Предметы убора с выемчатыми эмальями V — первой половины VI в. н. э. в Среднем Поднепровье*. Свод археологических источников, Е1-43. Москва: Наука.
- Корзухина, Г. Ф. 1996. Клады и случайные находки вещей круга «древностей антов» в Среднем Поднепровье. Каталог памятников. *Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии*, V, с. 352-435, 586-705.
- Кренке, Н. А. 2011. *Дьяково городище: культура населения бассейна Москвы-реки в I тыс. до н. э.* — I тыс. н. э. Москва: ИА РАН.
- Кренке, Н. А. 2016. Позднелесовская культура на территории бассейна Москва-реки. В: Обломский, А. М., Исланова, И. В. (ред.). *Раннесредневековые древности лесной зоны Восточной Европы (V—VII вв.)*. Раннеславянский мир, 17. Москва: ИА РАН, с. 261-332.
- Левада, М. Е. 2010. Сухоноска. *Terra Barbarica. Monumenta Archaeologica Barbarica, Series Gemina*, II, s. 557-594.
- Магомедов, Б. В. 2010. Украшения с привесками на памятниках черняховской культуры. *Terra Barbarica. Monumenta Archaeologica Barbarica, Series Gemina*, II, s. 595-601.
- Массалитина, Г. А. 1991. Мощинский клад. *Краткие сообщения ИА РАН*, 205, с. 29-30.
- Обломский, А. М. 1990. Позднелесовское поселение Терновка 2. В: Терпиловский, Р. В. (ред.). *Материалы и исследования по археологии Днепровского Левобережья*. Курск, с. 5-42.
- Обломский, А. М. 1991. *Этнические процессы на водоразделе Днепра и Дона в I—V вв. н. э.* Москва; Сумы.
- Обломский, А. М. 2018а. Прочие украшения, хронология комплекса. В: Обломский, А. М. (ред.). *Брянский клад украшений с выемчатой эмалью восточноевропейского стиля (III в. н. э.)*. Раннеславянский мир, 18. Москва; Вологда: ИА РАН; Древности Севера, с. 125-130.

Обломский, А. М. 2018b. Памятники киевской культуры бассейна р. Сев. В: Обломский, А. М. (ред.). *Брянский клад украшений с выемчатой эмалью восточноевропейского стиля (III в. н. э.)*. Раннеславянский мир, 18. Москва; Вологда: ИА РАН; Древности Севера, с. 173-188.

Обломский, А. М., Терпиловский, Р. В. 2007. Предметы уборы с выемчатыми эмалями на территории лесостепной зоны Восточной Европы (дополнение сводов Г. Ф. Корзухиной, И. К. Фролова и Е. Л. Гороховского). В: Обломский, А. М. (ред.). *Памятники киевской культуры в лесостепной зоне России (III — начало V в. н. э.)*. Раннеславянский мир, 10. Москва: ИА РАН, с. 113-141.

Отчёт... 1904. *Отчёт императорской археологической комиссии за 1902 год*. Санкт-Петербург: Типография главного управления уделов.

Петраускас, О. В., Шишкин, Р. Г., Абашина, Н. С. 2011. Новые исследования раннеславянского поселения Обухов-2 в 2007 г. *Stratum plus*, 5, с. 61-68.

Поболь, Л. Д. 2016. Клад металлических поясов римского периода из Красного Бора (БССР). В: Левко, О. Н., Белявец, В. Г. (ред.). *Славяне на территории Беларуси в догосударственный период: к 90-летию со дня рождения Л. Д. Поболя*. 1. Минск: Беларуская навука, с. 146-175.

Приходнюк, О. М. 1975. *Слов'яни на Поділлі (VI—VII ст. н. е.)*. Київ: Наукова думка.

Профантова, Н. 2015. Славяне на территории Чехии и их контакты в VI—VII вв. *Stratum plus*, 5, с. 97-116.

Пушкина, Т. А. 1996. Гнездово — на Пути из Ваяря в Греки. В: Астафова, Н. И. (ред.). *Путь из Ваяря в Греки и из Греки... Каталог выставки*. Москва: ГИМ, с. 19-27.

Радюш, О. 2021. Новые данные о распространении вещей круга выемчатых эмалей в верхнем течении Днепра, Немана, Западного Буга, Западной Двины, Ловати на территории Беларуси и России (материалы к каталогу). В: Плавінскі, М. А., Сідаровіч, В. М. (ред.). *Экспедыцыя працягласцю ў жыццё: зборнік навуковых артыкулаў памяці Аляксандра Плавінскага*. Минск: Колорград, с. 59-105.

Родинкова, В. Е. 2003. Подвески-лунницы Козиевского клада (к постановке проблемы раннесредневековых лунниц). *Краткие сообщения ИА РАН*, 215, с. 6-19.

Родинкова, В. Е. 2007. Система женского раннесредневекового убора Среднего Поднепровья (ретроспективный анализ). В: Гавритухин, И. О., Обломский, А. М. (ред.). *Восточная Европа в середине I тыс. н. э.* Раннеславянский мир, 9. Москва: ИА РАН, с. 358-388.

Родинкова, В. Е. 2011. Женский костюм днепровских племен в эпоху Великого переселения народов: современное состояние исследований. В: Родинкова, В. Е. (ред.). *Новые исследования по археологии стран СНГ и Балтии. Материалы Школы молодых археологов. Кириллов, 3—12 сентября 2011 г.* Москва: ИА РАН, с. 239-265.

Родинкова, В. Е. 2018. Пластинчатые венчики или «диадемы» круга восточноевропейских выемчатых эмалей. В: Обломский, А. М. (ред.). *Брянский клад украшений с выемчатой эмалью восточноевропейского стиля (III в. н. э.)*. Раннеславянский мир, 18. Москва; Вологда: ИА РАН; Древности Севера, с. 66-81.

Савчук, А. П. 1969. Поселения зарубинецкой культуры в поречье р. Трубеж. В: Третьяков, П. Н. (ред.). *Новые данные о зарубинецкой культуре в*

Поднепровье. Материалы и исследования по археологии СССР, 160. Ленинград: Наука, с. 82-87.

Смішко, М. Ю., Свешніков, І. К. 1961. Могильник III—IV століть н. е. ус. Дитиничі, Ровенської області. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, 3, с. 89-112.

Спицын, А. А. 1903. Предметы с выемчатой эмалью. *Записки отделения русской и славянской археологии*, 5 (1), с. 160-192.

Супруненко, О. Б., Володарець-Урбанович, Я. В., Пуголюк, Ю. О. 2016. Комплекс кола «Мартинівки» з Полтави (Полтавський скарб 2014 р.). *In Sclavenia terra*, 1, с. 91-13.

Тиханова, М. А. 1971. О раннеславянском поселении в Луке-Врублицевской. *Краткие сообщения ИА АН СССР*, 125: Памятники славяно-русской археологии, с. 7-12.

Тихомиров, М. О., Терпиловский, Р. В. 1990. Поселения Гочево 1 и Гочево 2 на р. Псел. В: Терпиловский, Р. В. (ред.). *Материалы и исследования по археологии Днепровского Левобережья*. Курск, с. 43-77.

Фролов, И. К. 1980. Лунницы с выемчатой эмалью. В: Мугуревич, Э. С. (ред.). *Из древнейшей истории балтских народов (по данным археологии и антропологии)*. Рига: Зинатне, с. 111-124.

Хайрединова, Э. А. 2002. Женский костюм варваров Юго-Западного Крыма в VI—VII вв. (по материалам могильника ус. Лучистое). В: Мыц, В. Л., Щукін, М. Б., Кирилко, В. П. (ред.). *Алушта и Алуштинский регион с древних времен до наших дней. Сборник научных трудов по материалам конференции к 100-летию присвоения Алуште статуса города*. Киев: Стило, с. 34-47.

Харитонович, З. А. 2016. Находки изделий с выемчатыми эмалями на территории Беларуси. В: Левко, О. Н., Белявец, В. Г. (ред.). *Славяне на территории Беларуси в догосударственный период: к 90-летию со дня рождения Л. Д. Поболя*. 1. Минск: Беларуская навука, с. 175-197.

Хомякова, О. А. 2018. Браслеты Брянского клада. В: Обломский, А. М. (ред.). *Брянский клад украшений с выемчатой эмалью восточноевропейского стиля (III в. н. э.)*. Раннеславянский мир, 18. Москва; Вологда: ИА РАН; Древности Севера, с. 86-94.

Хреков, А. А. 1997. Раннеславянские памятники Лесостепного Прихоперья (вопросы хронологии и культурной принадлежности). В: Седов, В. В. (ред.). *Труды VI Международного Конгресса славянской археологии (Новгород, 26—31 августа 1996 г.)*. 3: Этногенез и этнокультурные контакты славян. Москва: Фонд археологии, с. 325-336.

Хреков, А. А., Шуваев, С. В. 2016. Новые находки предметов круга выемчатых эмалей на территории лесостепного Прихоперья. *Археологическое наследие Саратовского края*, 14, с. 160-176.

Черненко, О. С., Кравченко, Р. А., Володарець-Урбанович, Я. В. 2024. Лунница кола східноєвропейських варварських виємчатих емалей з городища Свердловське-1 на р. Десна. В: Скиба, А. В. (ред.). *Імперії і варвари. Збірник наукових праць до 80-річчя від дня народження О. М. Приходнюка*. Київ: ІА НАН України, с. 133-152.

Шмидт, Е. А. 2012. *Кривичи Смоленского Поднепровья и Подвинья (в свете археологических данных)*. Смоленск: Свиток.

Щеглова, О. А. 1999. Женский убор из кладов «древностей антов»: готское влияние или готское наследие? *Stratum plus*, 5, с. 287-312.

Щеглова, О. А., Родинкова, В. Е. 2003. Крымские мотивы в «древностях антов». В: Зинько, В. Н. (ред.). *Боспор Киммерийский и варварский мир в период античности и средневековья. Материалы IV Боспорских чтений (Керчь, 20—24 мая 2003 г.)*. Керчь, с. 295-298.

Bitner-Wróblewska, A. 2011. East European Enamelled Ornaments and the Character of Contacts Between the Baltic Sea and the Black Sea. In: Khrapunov, I., Stylegar, F.-A. (eds.). *Inter Ambo Maria: Contacts between Scandinavia and the Crimea in the Roman Period*. Cultural-Historical Report / Kulturhistoriske Rapporter, 10. Simferopol: Dolya, p. 7-10.

Garam, É. 2001. *Funde byzantinischer Herkunft in der Awarenzeit vom Ende des 6. bis zum Ende des 7. Jahrhunderts*. Monumenta Avarorum Archaeologica, 5. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum — MTA Régészeti Intézet.

Geisler, H. 1998a. *Das frühbairische Gräberfeld Straubing-Bajuwarenstraße I: Katalog der archäologischen Befunde und Funde*. Textband. Internationale Archäologie, 30. Rahden: Leidorf.

Geisler, H. 1998b. *Das frühbairische Gräberfeld Straubing-Bajuwarenstraße I: Katalog der archäologischen Befunde und Funde*. Tafelband. Internationale Archäologie, 30. Rahden: Leidorf.

Profantová, N. 2013. Náhrdelníky byzantského (?) původu a bronzové kruhové ozdoby ve slovanském prostředí 6.—7. století. K interkulturním vztahům. *Památky archeologické*, CIV, p. 149-182.

REFERENCES

Aibabin, A. I., Khairidinova, E. A. 2008. *Mogilnik u sela Luchistoe. Raskopki 1977, 1982—1984 godov*. 1. Simferopol, Kerch: ADEF-Ukraina.

Akimov, D. V. 2014. K voprosu o pamiatnikakh rimskogo vremeni v basseine r. Khoper. In: Medvedev, A. P. (red.). *Arkheologiya i okhrana arkheologicheskogo naslediya Tsentralnoi Rossii*. Voronezh: Izdatelskii dom VGU, s. 165-178.

Aksonov, V. S. 2024. Rannoserednovichni katakombni pokhovannia Verkhnoho Saltova z pidviskamy slov'ianskoho kola. *Arkheolohiia*, 4, s. 35-45. <https://doi.org/10.15407/arheologia2024.04.035>

Aulikh, V. V. 1972. *Zymniuske horodyshche — slov'ianska pam'iatka VI—VII st. n. e. v Zakhidnii Volyni*. Kyiv: Naukova dumka.

Akhmedov, I. R., Oblomskii, A. M., Radiush, O. A. 2015. Brianskii klad veshchei s vyemchatymi emaliami (predvaritelnaia publikatsiia). *Rossiiskaia arkheologiya*, 2, s. 146-166.

Belotserkovskaia, I. V. 2007. Inventar zhenskikh pogrebenii V: Gavritukhin, I. O., Oblomskii, A. M. (red.). *Vostochnaia Evropa v seredine I tys. n. e. Ranneslavianskii mir*, 9. Moskva: IA RAN, s. 186-212.

Belotserkovskaia, I. V. 2014. Zhenskii kostium okskikh finnov V—VII vv. Traditsii i innovatsii. In: Oblomskii, A. M. (red.). *Problemy vzaimodeistviia naseleniia Vostochnoi Evropy v epokhu Velikogo pereseleniia narodov*. Ranneslavianskii mir, 15. Moskva: IA RAN, s. 178-229.

Belotserkovskaia, I. V. 2018. Ukrasheniia iz metallu. In: Oblomskii, A. M. (red.). *Brianskii klad ukrasheniia s vyemchatoi emaliu vostochnoevropskogo stilia (III v. n. e.)*. Ranneslavianskii mir, 18. Moskva; Vologda: IA RAN; Drevnosti Severa, s. 14-50.

Bieliaviec, V. H. 2016. Nasiel'nictva vielbarskaj kultury ŭ historyko-kulturnym razvici ziamiel' Bielarusi rubieža II/III — pачatku V st. n. e. In: Levko, O. N., Beliavets, V. G. (red.). *Slaviane na territorii Belarusi v dogosudarstvennyi period: k 90-letiiu so dnia rozhdeniia L. D. Pobolia*. 1. Minsk: Belaruskaja navuka, s. 384-450.

Bilyska, L., Volodarets-Urbanovych, Ya., Buhai, O. 2024. Mykyl'skyi skarb rannoho serednovichchia: poperednie povidomlennia. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 3 (52), s. 51-71. <https://doi.org/10.37445/adiu.2024.03.05>

Voinarovskiy, V. M. 2010. Novovidkryti pam'iatky rymskoi doby u verkhiv'i r. Bilostik na Sokalschchyni. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 2, s. 135-139.

Volodarets-Urbanovych, Ya. V. 2018. Blazhkyivskiy skarb: 115-richnytsia znakhidky. In: Suprunenko, O. B. (red.). *Starozhytnosti Livoberezhzhia Dnipra*. Kyiv; Kotelva: TsP NAN Ukrainy i UTOPIK, s. 126-153.

Volodarets-Urbanovych, Ya. V. 2023a. Prykrasy kola skhidnoievropaiskykh varvarkykh vyimchastykh emalei sered materialiv saltivskoi kultury: analiz danykh. *Arkheolohiia*, 1, s. 111-126. <https://doi.org/10.15407/arheologia2023.01.111>

Volodarets-Urbanovych, Ya. V. 2023b. Prykrasy kola Martynivky sered materialiv saltivskoi kultury: analiz danykh. *Arkheolohiia*, 3, s. 90-108. <https://doi.org/10.15407/arheologia2023.03.090>

Volodarets-Urbanovych, Ya. V., Sydorenko, O. V. 2021. Slov'ianski prykrasy rannoho serednovichchia iz poltavskoho Posullia: novi znakhidky. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 1 (38), s. 362-382. <https://doi.org/10.37445/adiu.2021.01.26>

Voronina, R. F. 2008. Dva oberega odnoi bogini (k voprosu o nekotorykh kulturnykh drevnei mordvy). In: Stashenkov, D. A. (red.). *Aktualnye problemy arkheologii Urala i Povolzhia*. Samara, s. 363-370.

Voroniatov, S. V. 2014. Metalloobrabotka Pochepskogo selishcha: mastera kultur zapadnobaltskogo kruga i nachalnyi etap stilia varvarkykh vyemchastykh emalei. *Arkheologicheskie vesti*, 20, s. 189-204.

Voroniatov, S. V., Khomiakova, O. A. 2018. Glava 4. Vitie grivny s okonchaniiami v vide petel. In: Oblomskii, A. M. (red.). *Brianskii klad ukrasheniia s vyemchatoi emaliu vostochnoevropskogo stilia (III v. n. e.)*. Ranneslavianskii mir, 18. Moskva; Vologda: IA RAN; Drevnosti Severa, s. 82-85.

Gavritukhin, I. O. 1993. Ranneslavianskie pamiatniki v raione Zimnevskogo gorodishcha. *Archaeoslavica*, 2, s. 99-112.

Gavritukhin, I. O. 1996. Fibuly. In: Gavritukhin, I. O., Oblomskii, A. M., Gaponovskii klad i ego kulturno-istoricheskii kontekst. Ranneslavianskii mir, 3. Moskva: IA RAN, s. 36-40.

Gavritukhin, I. O. 1997. Malenkie trapetsievidnye podveski s poloskoi iz pressovannykh tochech po nizhnemu kraiu. *Gistarychna-arkheologichnyi zbornik*, 12, s. 43-58.

Hanoshchenko, V. V., Volodarets-Urbanovych, Ya. V. 2019. Skarb kola Martynivky z Pravykh Solontsiv Khersonskoi oblasti. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 32 (3), s. 126-150. <https://doi.org/10.37445/adiu.2019.03.10>

Hopkalo, O. V. 2012. Prykrasy volossia u divochomu vbranni naselennia cherniakivskoi kultury. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 8, s. 109-116.

Gorokhovskii, E. L. 1982. Khronologiya ukrasheniia s vyemchatoi emaliu Srednego Podneprov'ia. In: Telegin, D. Ia. (red.). *Materialy po khronologii arkheologicheskikh pamiatnikov Ukrainy*. Kiev: Naukova dumka, s. 125-140.

Gorokhovskii, E. L. 1988. *Khronologiya iuvelirnykh izdelii pervoi poloviny I tys. n. e. Lesostepnogo Podneprov'ia i Iuzhnogo Pobuzh'ia*. Discertatsiia kand. ist. nauk. Institut arkheologii AN URSS.

Horokhovskiy, Ye., Mykhailova, R. 2008. Pam'iatky piznozaryubynetskoho naselennia ta plemen kyivskoi kultury. In: Skrypnik, H. (red.). *Istoriia ukrainskoho mystetstva*. 1: Mystetstvo pervisnoi doby ta starodavnoho svitu. Kyiv: IMFE im. M. T. Ryl'skoho NAN Ukrainy, s. 612-628, 682-684.

Goriunova, B. M. 2004. Poselenie Kartamyshevo II (postzarubinetskaia epokha na Verkhnem Pcle V: Goriunova, V. M., Shcheglova, O. A. (red.). *Kulturnye transformatsii i vzaimovliianiia v Dneprovskom regione na iskhode rimskogo vremeni i v rannem Srednevekov'e*. Sankt-Peterburg: Peterburgskoe vostokovedenie, s. 45-87.

Danylenko, V. M. 1976. Piznozaryubynetski pam'iatky kyivskoho typu. *Arkheolohiia*, 19, s. 65-92.

Didyk, V. V. 2001. Novi znakhidky kola vyimchastykh emalei u vodozborakh Siverskoho Dintsia ta Dnipra. *Arkheolohiia*, 1, s. 125-129.

Didyk, V. V. 2009. Nova znakhidka rannoserednovichchnoho skarbu u vodozbori Siverskoho Dintsia. *Slobozhanske kulturne nadbannia*, 2, s. 214-226.

Didyk, V. V. 2012. Vyroby stepovoho zrazku iz rannoserednovichchnoho Koropivskoho skarbu. In: Svystun, H. Ye. (red.).

Saltovo-maiatska arkheolohichna kultura: problemy ta doslidzhennia. 2. Kharkiv: Savchuk O. O., s. 19-25.

Didyk, V. V. 2013. Namysto rannoserednovichnoho Koropivskoho skarb. In: Svystun, H. Ye. (red.). *Saltovo-maiatska arkheolohichna kultura: problemy ta doslidzhennia*. 3. Kharkiv: Savchuk O. O., s. 52-57.

Didyk, V. V. 2017. Plativchati prykrasy Koropivskoho skarb: zberezheniia tradytsiia abo samostiinyi etap rozvytku prymityvnoho yuvelirnoho promyslu. In: Aksenov, V. S. (red.). *V. K. Mikheiev. Uchni ta poslidovnyky do 80-richchia z dnia narodzhennia*. Kharkiv: Iris, s. 42-51.

Didyk, V. V., Liubichev, M. V. 1998. Prykrasy z vyimchastymy emaliamy u baseini Siverskoho Dintsia. *Arkheolohichni litopys Liuberezhnoi Ukrainy*, 1—2, s. 50-53.

Dubitska, N. N. 2016. Pamiatniki kultury Abidni. In: Levko, O. N., Beliaevets, V. G. (red.). *Slaviane na territorii Belarusi v dogosudarstvennyi period: k 90-letiiu so dnia rozhdeniia L. D. Pobolia*. 1. Minsk: Belaruskaiia navuka, s. 284-333.

Elinkova, D. 2018. K izucheniiu zhenskikh ukrashe- nii z mogilnika s truposozhzhenniami Przhitluki kultury s keramikoi prazhskogo tipa. In: Sinika, V. S., Rabino- vich, R. A. (red.). *Drevnosti. Issledovaniia. Problemy. Sbornik statei v chest 70-letiiu N. P. Telnova*. Kishinev; Tiraspol: Stratum plus, s. 389-407.

Iliutik, A. V. 2016. Abidnia. Veshchevoi kompleks selish- cha i mogilnika. In: Levko, O. N., Beliaevets, V. G. (red.). In: Levko, O. N., Beliaevets, V. G. (red.). *Slaviane na territorii Belarusi v dogosudarstvennyi period: k 90-letiiu so dnia rozhdeniia L. D. Pobolia*. 1. Minsk: Belaruskaiia navuka, s. 198-247.

Kazanskii, M. M. 2020. O rasselenii slavian v lesnoi zone Vostochnoi Evropy: predmyt rannesrednevekovogo ubora dunaiskogo proiskhozhdeniia (VI—IX vv.). *Arkheologicheskie vesti*, 28, s. 258-271. <https://doi.org/10.31600/1817-6976-2020-28-258-271>

Kozak, D. 2008. Nova rannoserednovichna pam'iatka skhidnykh slov'ian na Volyni. *Arkheolohichni studii*, 3, s. 17-25.

Kozak, D. N. 2012. *Poselennia nevriv, slov'ian ta herman- tsiv na Styri*. Kyiv.

Kozak, D. N. 2016. *Khrinnyky (Shankiv Yar) — pam'iatka davnoi istorii Volyni. Doslidzhennia 2010—2014 rr.* Kyiv.

Kozak, D. N., Pryshchepa, B. A. 2012. Rannosl'v'ianske poselennia poblyzu s. Khrinnyky Rivnenskoï oblasti. *Arkheolohiia*, 3, s. 52-64.

Kozak, D., Pryshchepa, B., Shkoropad, V. 2004. *Davni zemleroby Volyni (pam'iatky arkheolohii na Khrinnytskomu vodoimyschi)*. Kyiv.

Komar, A. V. 2017. Ivakhnikovskii klad (vremia sokrytiia i kulturnye svyazi kompleksa). *Stratum plus*, 5, s. 113-131.

Korzukhina, G. F. 1978. *Predmyt ubora s vyemchatymi emaliymi V — pervoi poloviny VI v. n. e. v Srednem Podne- prove*. Svod arkheologicheskikh istochnikov, E1-43. Moskva: Nauka.

Korzukhina, G. F. 1996. Klady i sluchainye nakhodki veshchei kruga «drevnostei antov» v Srednem Podneprove. *Kat- alog pamiatnikov. Materialy po arkheologii, istorii i etnografii Tavrii*, V, s. 352-435, 586-705.

Krenke, N. A. 2011. *Diakovo gorodishche: kultura nasele- niia basseina Moskvyy-reki v I tys. do n. e. — I tys. n. e.* Mosk- va: IA RAN.

Krenke, N. A. 2016. Pozdnediakovskaia kultura na terri- torii basseina Moskva-reki. In: Oblomskii, A. M., Islanova, I. V. (red.). *Rannesrednekovye drevnosti lesnoi zony Vostochnoi Evropy (V—VII vv.)*. Ranneslavianskii mir, 17. Moskva: IA RAN, s. 261-332.

Levada, M. E. 2010. Sukhonosivka. *Terra Barbarica. Mo- numenta Archaeologica Barbarica, Series Gemina*, II, s. 557-594.

Magomedov, B. V. 2010. Ukrasheniia s priveskami na pa- miatnikakh cherniakhovskoi kultury. *Terra Barbarica. Mo- numenta Archaeologica Barbarica, Series Gemina*, II, s. 595-601.

Massalitina, G. A. 1991. Moshchinskii klad. *Kratkie soob- shcheniia IA RAN*, 205, s. 29-30.

Oblomskii, A. M. 1990. Pozdnezarubnetskoe poselenie Ter- novka 2. In: Terpilovskii, R. V. (red.). *Materialy i issledovaniia po arkheologii Dneprovskogo Levoberezhia*. Kursk, s. 5-42.

Oblomskii, A. M. 1991. *Etnicheskie protsessy na vodoraz- dele Dnepra i Dona v I—V vv. n. e.* Moskva; Sumy.

Oblomskii, A. M. 2018a. Prochie ukrasheniia, khronologiia kompleksa. In: Oblomskii, A. M. (red.). *Brianskii klad ukrasheniia s vyemchatoi emaliu vostochnoevropskogo stilii (III v. n. e.)*. Ranneslavianskii mir, 18. Moskva; Vologda: IA RAN; Drevnosti Severa, s. 125-130.

Oblomskii, A. M. 2018b. Pamiatniki kievskoi kultury basseina r. Sev. In: Oblomskii, A. M. (red.). *Brianskii klad ukrasheniia s vyemchatoi emaliu vostochnoevropskogo stilii (III v. n. e.)*. Ranneslavianskii mir, 18. Moskva; Vologda: IA RAN; Drevnosti Severa, s. 173-188.

Oblomskii, A. M., Terpilovskii, R. V. 2007. Predmyt ubory s vyemchatymi emaliymi na territorii lesostepnoi zony Vostochnoi Evropy (dopolnenie svodov G. F. Korzukhinoi, I. K. Frolova i E. L. Gorokhovskogo). In: Oblomskii, A. M. (red.). *Pamiatniki kievskoi kultury v lesostepnoi zone Rossii (III — nachalo V v. n. e.)*. Ranneslavianskii mir, 10. Moskva: IA RAN, s. 113-141.

Otchet... 1904. *Otchet imperatorskoi arkheologicheskoi komissii za 1902 god*. Sankt-Peterburg: Tipografia glavno- go upravleniia udelov.

Petrauskas, O. V., Shishkin, R. G., Abashina, N. S. 2011. Novye issledovaniia ranneslavianskogo poseleniia Obukhov-2 v 2007 g. *Stratum plus*, 5, s. 61-68.

Pobol, L. D. 2016. Klad metallicheskh poiasov rimskogo perioda iz Krasnogo Bora (BSSR). In: Levko, O. N., Beliaevets, V. G. (red.). *Slaviane na territorii Belarusi v dogosudarstven-nyi period: k 90-letiiu so dnia rozhdeniia L. D. Pobolia*. 1. Minsk: Belaruskaiia navuka, s. 146-175.

Prykhodniuk, O. M. 1975. *Slov'iany na Podilli (VI—VII st. n. e.)*. Kyiv: Naukova dumka.

Profantova, N. 2015. Slaviane na territorii Chekhii i ikh kontakty v VI—VII vv. *Stratum plus*, 5, s. 97-116.

Pushkina, T. A. 1996. Gnezdovo — Puti iz Variag v Greki. In: Astashova, N. I. (red.). *Put iz Variag v Greki i iz Grek... Katalog vystavki*. Moskva: GIM, s. 19-27.

Radiush, O. 2021. Novye dannye o rasprostraneni veshchei kruga vyemchatykh emalei v verkhnem techenii Dnepra, Nema- na, Zapadnogo Buga, Zapadnoi Dviny, Lovati na territorii Belarusi i Rossii (materialy k katalogu). In: Plavinski, M. A., Sidorovič, V. M. (ried.). *Ekspedycija praciachlasciu ū zycio: zbornik navukovykh artykulai pamiatci Aliaksandra Plavin- skaha*. Minsk: Kolorhrad, s. 59-105.

Rodinkova, V. E. 2003. Podveski-lunnitsy Kozievskogo klada (k postanovke problemy rannesrednevekovykh lunnits). *Kratkie soobshcheniia IA RAN*, 215, s. 6-19.

Rodinkova, V. E. 2007. Sistema zhenskogo rannesredneve- kovogo ubora Srednego Podneprov'ia (retrospektivnyi analiz). In: Gavitukhin, I. O., Oblomskii, A. M. (red.). *Vostochnaia Evropa v seredine I tys. n. e.* Ranneslavianskii mir, 9. Moskva: IA RAN, s. 358-388.

Rodinkova, V. E. 2011. Zhenskii kostium dneprovskikh plemen v epokhu Velikogo pereseleniia narodov: sovremen- noe sostoiianie issledovaniia. In: Rodinkova, V. E. (red.). *Novye issledovaniia po arkheologii stran SNG i Baltii. Materialy Shkoly molodykh arkheologov*. Kirillov, 3—12 sentiabria 2011 g. Moskva: IA RAN, s. 239-265.

Rodinkova, V. E. 2018. Plastinchatye venchiki ili «dia- demy» kruga vostochnoevropskikh vyemchatykh emalei. In: Oblomskii, A. M. (red.). *Brianskii klad ukrasheniia s vyem- chatoi emaliu vostochnoevropskogo stilii (III v. n. e.)*. Ran- neslavianskii mir, 18. Moskva; Vologda: IA RAN; Drevnosti Severa, s. 66-81.

Savchuk, A. P. 1969. Poselennia zarubinskoi kultury v poreche r. Trubezh. In: Tretiakov, P. N. (red.). *Novye dannye o zarubinskoi kulture v Podneprove*. Materialy i issledovaniia po arkheologii SSSR, 160. Leningrad: Nauka, s. 82-87.

Smishko, M. Yu., Sviesnikov, I. K. 1961. Mohyl'nyk III— IV stolit n. e. u s. Dytynych, Rovenskoi oblasti. *Materialy i doslidzhennia z arkheolohii Prykarpattia i Volyni*, 3, s. 89-112.

Spitsyn, A. A. 1903. Predmyt s vyemchatoi emaliu. *Za- piski otdeleniia russkoi i slavianskoi arkheologii*, 5 (1), s. 160-192.

Suprunenko, O. B., Volodarets-Urbanovych, Ya. V., Puholo- vok, Yu. O. 2016. Kompleks kola «Martynivky» z Poltav (Poltavskiy skarb 2014 r.). In *Sclavenia terra*, 1, s. 91-113.

Tikhanova, M. A. 1971. O ranneslavianskom poselenii v Luke-Vrublivetskoi. *Kratkie soobshcheniia IA AN SSSR*, 125: Pamiatniki slaviano-russkoi arkheologii, s. 7-12.

Tikhomirov, M. O., Terpilovskii, R. V. 1990. Poseleniia Gochevo 1 i Gochevo 2 na r. Psel. In: Terpilovskii, R. V. (red.). *Materialy i issledovaniia po arkheologii Dneprovskogo Levoberezhia*. Kursk, s. 43-77.

Frolov, I. K. 1980. Lunnitsy s vyemchatoi emaliu. In: Mugurevich, E. S. (red.). *Iz drevneishei istorii baltskikh narodov (po dannym arkheologii i antropologii)*. Riga: Zinatne, s. 111-124.

Khairedinova, E. A. 2002. Zhenskii kostium varvarov Iugo-Zapadnogo Kryma v VI—VII vv. (po materialam mogilnika u s. Luchistoe). In: Myts, V. L., Shchukin, M. B., Kirilko, V. P. (red.). *Alushta i Alushtinskii region s drevnikh vremen do nashikh dnei. Sbornik nauchnykh trudov po materialam konferentsii k 100-letiiu prisvoeniia Alushte statusa goroda*. Kiev: Stilos, s. 34-47.

Kharitonovich, Z. A. 2016. Nakhodki izdelii s vyemchatymi emaliamin territorii Belarusi. In: Levko, O. N., Beliaevs, V. G. (red.). *Slaviane na territorii Belarusi v dogosudarstvennyi period: k 90-letiiu so dnia rozhdeniia L. D. Pobolia*. 1. Minsk: Belaruskaia navuka, s. 175-197.

Khomiakova, O. A. 2018. Braslety Brianskogo klada. In: Oblomskii, A. M. (red.). *Brianskii klad ukrashenii s vyemchatoi emaliu vostochnoevropskogo stilii (III v. n. e.)*. Ranneslavianskii mir, 18. Moskva; Vologda: IA RAN; Drevnosti Severa, s. 86-94.

Khrekov, A. A. 1997. Ranneslavianskie pamiatniki Lesostepnogo Prikhoperia (voprosy khronologii i kulturnoi priradlezhnosti). In: Sedov, V. V. (red.). *Trudy VI Mezhdunarodnogo Kongressa slavianskoi arkheologii (Novgorod, 26—31 avgusta 1996 g.)*. 3: Etnogenez i etnokulturnye kontakty slavian. Moskva: Fond arkheologii, s. 325-336.

Khrekov, A. A., Shuvaev, S. V. 2016. Novye nakhodki predmetov kruga vyemchatykh emalei na territorii lesostepnogo Prikhoperia. *Arkheologicheskoe nasledie Saratovskogo kraia*, 14, s. 160-176.

Chernenko, O. Ye., Kravchenko, R. A., Volodarets-Urbanovych, Ya. V. 2024. Lunnytsia kola skhidnoevropskykh varvarskykh vyimchastykh emalei z horodyshcha Sverdlovsk-1 na r. Desna. In: Skyba, A. V. (red.). *Imperii i varvary. Zbirnyk naukovykh prats do 80-richchia vid dnia narodzhennia O. M. Prykhodniuka*. Kyiv: IA NAN Ukrainy, s. 133-152.

Shmidt, E. A. 2012. Krivichi Smolenskogo Podneprov'ia i Podvinia (v svete arkheologicheskikh dannykh). Smolensk: Svitok.

Shcheglova, O. A. 1999. Zhenskii ubor iz kladov «drevnostei antov»: got'skoe vliianie ili got'skoe nasledie? *Stratum plus*, 5, s. 287-312.

Shcheglova, O. A., Rodinkova, V. E. 2003. Krymskie motivy v «drevnostiakh antov». In: Zinko, V. N. (red.). *Bospor Kimmeriiskii i varvarkii mir v period antichnosti i srednevekovia. Materialy IV Bospor'skikh chtenii (Kerch, 20—24 maia 2003 g.)*. Kerch, s. 295-298.

Bitner-Wróblewska, A. 2011. East European Enamelled Ornaments and the Character of Contacts Between the Baltic Sea and the Black Sea. In: Khrapunov, I., Stylegar, F. A. (eds.). *Inter Ambo Maria: Contacts between Scandinavia and the Crimea in the Roman Period*. Cultural-Historical Report / Kulturhistoriske Rapporter, 10. Simferopol: Dolya, p. 7-10.

Garam, É. 2001. *Funde byzantinischer Herkunft in der Awarenzeit vom Ende des 6. bis zum Ende des 7. Jahrhunderts*. Monumenta Avarorum Archaeologica, 5. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum — MTA Régészeti Intézet.

Geisler, H. 1998a. *Das frühbairische Gräberfeld Straubing-Bajuwarenstraße I: Katalog der archäologischen Befunde und Funde*. Textband. Internationale Archäologie, 30. Rahden: Leidorf.

Geisler, H. 1998b. *Das frühbairische Gräberfeld Straubing-Bajuwarenstraße I: Katalog der archäologischen Befunde und Funde*. Tafelband. Internationale Archäologie, 30. Rahden: Leidorf.

Profantová, N. 2013. Náhrdelníky byzantského (?) původu a bronzové kruhové ozdoby ve slovanském prostředí 6.—7. století. K interkulturním vztahům. *Památky archeologické, CIV*, p. 149-182.

Ya. Volodarets-Urbanovych, O. Derevianko

THE DECORATED TRAPEZOIDAL PENDANT FROM THE PRAGUE CULTURE SETTLEMENT OF KHRINNYKY 8

The paper deals with the decorated trapezoidal pendant discovered at the Prague culture settlement of Khrinnyky 8, located in the Za Lisom tract. The site was excavated by Dr. Denis Kozak in 2005, when a pithouse with an adobe stove was discovered. Based on the pottery, the assemblage was dated to the first half of the 6th century.

The pendant, ornamented with seven embossed circles containing central dots, was found within the fill of the structure at floor level. Three additional perforations along the lower edge likely served for suspending supplementary elements.

Comparative analysis of the Khrinnyky pendant focuses on its dimensions, shape, and decorative features (notably the embossed circular motifs). The closest parallels are found among artifacts from the East European champlevé enamels style. They originate from sites and assemblages associated with the Late Zarubyntsi and Kyiv cultures as well as hoards such as Moshchyno, Mezhyhiria, and Briansk. Scholars generally date these finds to the 2nd — early 4th centuries.

Trapezoidal pendants featuring circular ornamentation are still in use in the early medieval period. However, such motifs occur infrequently and typically combined with other decorative elements, rather than forming a distinct stylistic group. Such pendants are more commonly found in the sites of western regions of Prague culture. In the territory of modern Ukraine such examples are known only from sites dating to the final quarter of the 1st millennium AD.

Actually while trapezoidal pendants are relatively widespread in early Slavic material culture they are uncommon in Prague culture contexts in Ukraine.

The presence of this pendant in a Prague cultural context may be interpreted in several ways. The first interpretation is that of a «relic» — pendants with purely circular decoration may have persisted into the early medieval period. A second version is that this artifact was a «reused» object of the Late Roman period during the early Middle Ages.

In any case, the discovery of this trapezoidal pendant at the Khrinnyky settlement is notable. Jewelry is rare on Slavic sites in this region, which complicates efforts to establish a precise chronology of early Slavic antiquities.

Keywords: Prague culture, early Middle Ages, trapezoidal pendant, circular ornament

Одержано 02.07.2025

ВОЛОДАРЕЦЬ-УРБАНОВИЧ Ярослав, кандидат історичних наук, Інститут археології НАН України, Київ, Україна.

Yaroslav VOLODARETS-URBANOVYCH, PhD, Institute of Archaeology of NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

ORCID: 0000-0003-1560-3608, e-mail: volodargrad@ukr.net, volodarets_urbanovych@iananu.org.ua.

ДЕРЕВ'ЯНКО Олена, магістр археології, Національний університет «Києво-Могилянська академія», Київ, Україна.

Olena DEREVIANKO, MA, Kyiv Mohyla National University, Kyiv, Ukraine.

ORCID: 0000-0003-0913-5086, e-mail: skmenada@gmail.com.